

nr. 1881, I, 29.

HET MIDDELBAAR ONDERWIJS

IS

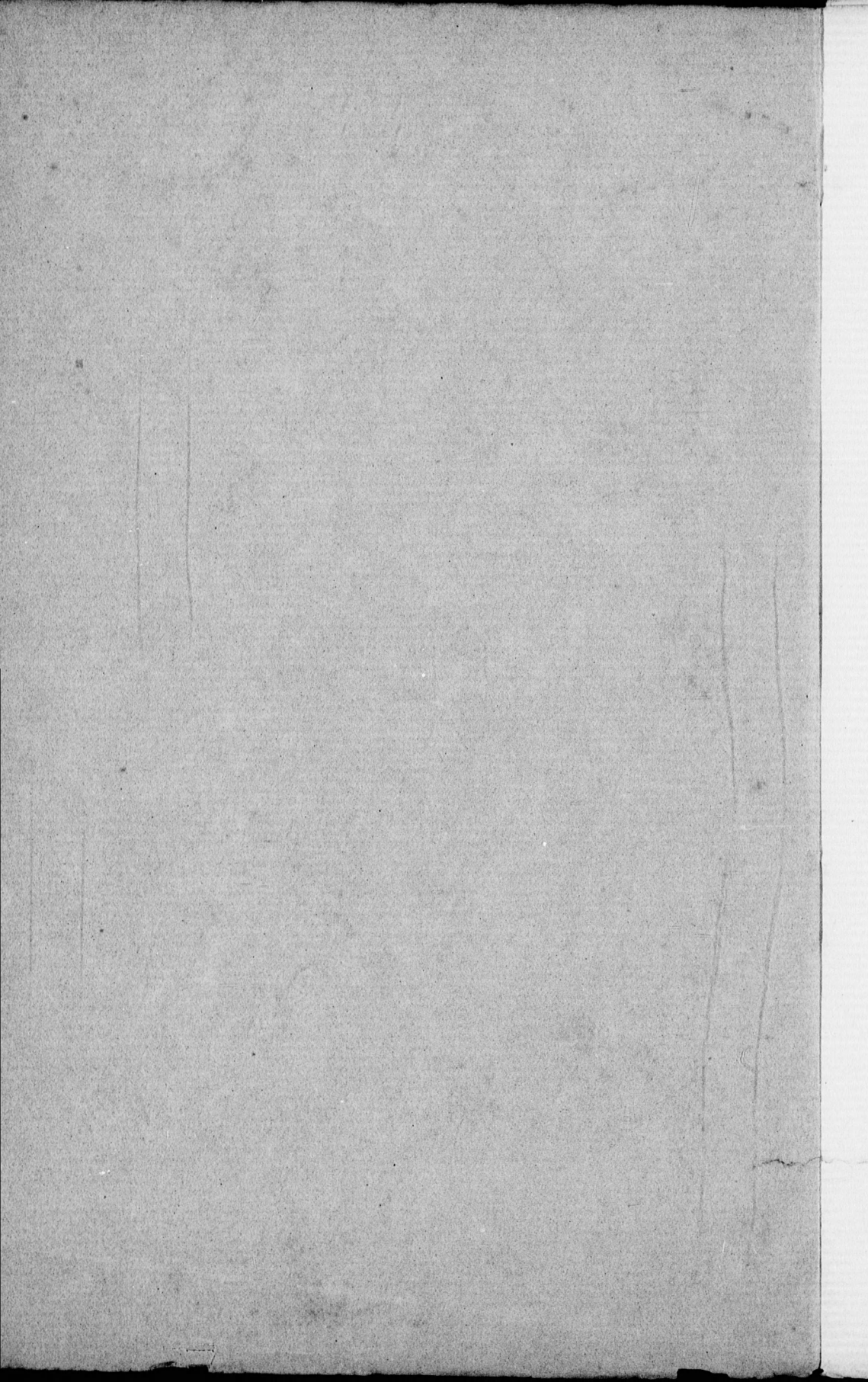
DE TWEEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL

DOOR

DE. STEYN PARVÉ.

(Overgedrukt uit *de Economist* 1881.)

HET MIDDELBAAR ONDERWIJS IN DE TWEDE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

De in December jl. gehouden beraadslagingen over het vijfde hoofdstuk der Staatsbegrooting hebben zich onder andere daardoor onderscheiden, dat het middelbaar onderwijs meer dan gewoonlijk is ter sprake gekomen en dat sommige leden der Tweede Kamer bij den Minister van Binnenlandsche Zaken vrij krachtig op wetsherziening hebben aangedrongen. Daar op zoodanige herziening uitzicht is gegeven en dus, naar ik hoop, binnen niet al te lang tijdsverloop een wetsontwerp mag worden te gemoet gezien, terwijl omtrent enkele punten, die ook daarbij ter sprake zullen komen, in de Tweede Kamer theoriën zijn verkondigd en niet tegengesproken, in welke ik niet geheel kan deelen, kwam het mij niet zonder belang voor, nog eens op enkele der ter sprake gebrachte onderwerpen terug te komen.

De begrooting zelve bevatte op het gebied van het middelbaar weinig nieuws. Er werd voorgesteld de gemeentelijke hogere burgerschool van driejarigen cursus te Venlo tot eene Rijkschool te maken, de Rijks hogere burgerschool te Gouda uittebreiden tot een vijfjarigen cursus en te Meppel eene nieuwe Rijkschool van driejarigen cursus te stichten. Tot verandering van de school te Venlo was eigenlijk reeds bij eene afzonderlijke wet besloten, maar bij deze begrooting moesten de kosten worden geregeld. Met de uitbreiding der school te Gouda was het een eenigszins vreemd geval. Verzoeken van het gemeentebestuur om de school tot een vijfjarigen cursus uittebreiden, aanvankelijk door den Minister Fock in 1870 ingewilligd, waren later herhaaldelijk afgewezen, omdat de Regeering, op grond van de elders opgedane ondervinding, van meening was, dat de aanzienlijke daaruit voortvloeiende vermeerdering van kosten niet in overeenstemming zou zijn met het waarschijnlijk getal leerlingen in de bij de drie bestaande te voegen 4e en 5e klassen. Toen evenwel onlangs het gemeentebestuur aanbod om

de kosten der uitbreiding geheel voor rekening der gemeente te nemen, meende de Regering, dat er geene bedenking kon wezen op die voorwaarde de zoo zeer gewenschte uitbreiding tot stand te brengen.

Een verhoogd subsidie werd voorgesteld voor de middelbare meisjesschool te Deventer, die men door toevoeging van twee lagere klassen tot een vijfjarigen cursus wenschte uittebreiden, alsmede een nieuw subsidie voor eene dergelijke school te Utrecht, die tot dusverre er geen genoot, maar thans behoefte daaraan had, daar men ook die school op gelijke wijze wenschte uittebreiden. Eindelijk werd nog een jaarlijksch subsidie van *f* 5000 voorgesteld ten behoeve van de in 1878 te Amsterdam geopende kweekschool voor machinisten.

In het Voorloopig Verslag werd aangedrongen op eene herziening der wet; zonder in bijzonderheden te treden aangaande de „punten van herziening”, werd toch vermindering van het aantal vakken van het eindexamen noodig geacht, alsmede herziening der voorschriften betreffende die examens en die ter verkrijging van acten van bekwaamheid. Men klaagde voorts over te hooge eischen bij de taal-examens, waaraan het was toeteschrjven, dat er gebrek kwam aan docenten en dat er nog vele leeraren waren, die onderwijs gaven zonder de vereischte acte te bezitten. Het voorstel om te Meppel eene Rijks hoogere burgerschool te vestigen vond vrij algemeen bijval; zelfs werd er op aangedrongen meer scholen van dien aard te vestigen, wanneer en waar aan middelbaar onderwijs behoefte werd gevoeld; vooral voor Limburg en Noordbrabant, zoo meende men, was in die richting niet genoeg gedaan. Wat de plannen betreffende de Rijksschool te Gouda betreft, daartegen had men bedenking, niet zoozeer tegen de uitbreiding zelve, als wel tegen de wijze, waarop zij zou tot stand komen. Had Gouda behoefte aan eene school van vijfjarigen cursus, dan moest de Staat daartoe overgaan en de uitgaven voor zijne rekening nemen; bestond de behoefte niet, dan moest de school blijven zooals zij was. Door de thans voorgestelde regeling zou eene nieuwe categorie van scholen worden in 't leven geroepen, namelijk Rijksscholen met een jaarlijksch subsidie van de gemeente; men zag hierin een gevaarlijk antecedent. Waarom niet liever aan de gemeente de school overgedaan en haar een subsidie gegeven, gelijkstaande met hetgeen deze thans aan het Rijk kost? Eindelijk werd geklaagd over de duurte van de Rijks-landboawschool te Wageningen, die „met 22 leeraren en ruim 60 leerlingen evenveel kostte

„als de Polytechnische school met 17 leeraren en 260 leerlingen.
 „Nu vraagt men reeds naast de landbouwschool een tuinbouw-
 „school, eene school voor zuivelbereiding enz. Waar moet het
 „heen en wat geeft het? Van goede resultaten heeft men nog niets
 „gehoord. Als zij van de school komen, moeten de jongens, om
 „'t bedrijf goed te leeren, toch naar een praktischen boer. En
 „waarom al dat theoretisch onderwijs? Die zegt, dat de land-
 „bouw in ons land achterlijk is, spreekt onwaarheid. Nu zal
 „men voor de landbouwschool weder een kostbaar internaat
 „stichten. Is dat noodig en doet de Kamer niet beter de gelden
 „daarvoor te weigeren? Kan ook niet op andere wijze bezuinigd
 „worden? Zijn er niet te veel leeraren?” Deze beschouwingen
 vonden evenwel bij andere leden tegenspraak; de vergelijking
 met de Polytechnische school ging niet op; vooreerst omdat aan
 eene landbouwschool uit den aard der zaak veel hulpmiddelen
 voor het onderwijs noodig zijn, maar vooral omdat dit jaar
 onder den post voor de landbouwschool een groote som voor
 het internaat begrepen was, tot het stichten waarvan reeds
 vroeger na langdurige discussie door de Kamer was besloten.
 De kosten waren wel wat hoog; maar men wenschte „de perti-
 „nente vraag te stellen, of men er nu met f 44750 geheel af
 „zal zijn en of daaronder ook de kosten van inrichting en exploi-
 „tatie zijn begrepen.” Voorts werd aangedrongen niet alleen op
 spoedig, maar ook vooral op „eenvoudig bouwen. De invloed van
 „den hoofdamtenaar der zesde afdeling van Binnenlandsche Zaken
 „was ook daar al te zeer merkbaar”. (*) Over de al of niet wen-
 schelijkheid van eene Rijks-tuinbouwschool liepen de gevoelens

(*) Is het niet vreemd, dat alles wat den schoolbouw betreft niet schijnt te behooren onder de afdeling „Onderwijs” van het Departement van Binnenlandsche Zaken, maar onder de afdeling „Kunsten en Wetenschappen?” Het hieruit voortvloeiend gemis aan overleg met de schoolautoriteiten is zeker niet in 't belang van het onderwijs, zoo als mij nog weder gebleken is uit hetgeen onlangs is gebeurd met de plannen voor het gebouw der Rijks Hoogere Burgerschool te Meppel, waar het gemeentebestuur, dat op zich genomen had op eigen kosten een gebouw te stichten, een plan inzond, dat echter werd afgekeurd, omdat het te veel aan onderhoud zou kosten, en door een ander plan, in zoogenaamd Oud-Hollandschen stijl, van den „Rijksbouwkundige, belast met het toezicht op de gebouwen voor onderwijs, enz.” is vervangen. Daar van die zaak in verschillende dagbladen melding is gemaakt, wensch ik van deze gelegenheid gebruik te maken om te verklaren, dat alles geheel buiten mij om is geschied. Ik heb het nieuwe plan toevallig gezien, lang nadat het naar Meppel was gezonden; het is, wat de indeeling, de afmetingen en de onderlinge ligging der vertrekken aangaat, mijns

zeer uiteen; over 't algemeen scheen men er eerder tegen dan voor te zijn, en wilde men in geen geval de inrichting van „Linnaeus” overnemen.

Nog werden eenige bedenkingen gemaakt tegen het voorgestelde subsidie ten behoeve van de school voor machinisten; men meende dat door particulieren en stoomvaartmaatschappijen meer kon worden gegeven ten behoeve van die inrichting. Met kracht werd aangedrongen op eene betere regeling van het zeevaarkundig onderwijs. De examens waren nu geregeld, en de eischen waren hoog, maar behalve te Amsterdam was bijna nergens gelegenheid om een goede voorbereiding te ontvangen. Men verlangde te weten, tot welke resultaten het vroeger overleg tusschen de Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Waterstaat had geleid; zoo er bezwaar was Rijks-zeevaartscholen op te richten, dan moest men toch de gemeentelijke inrichtingen ondersteunen.

Ten slotte werd nog door „enkele leden” opgekomen tegen de subsidiën voor meisjesscholen; „voor jongens, die gereed moesten worden gemaakt voor moeielijke examens, mochten dure inrichtingen noodzakelijk wezen, voor meisjes was dit niet het geval. De gemeenten begonnen meestal, aangelokt door het „Rijkssubsidie, scholen te stichten, maar de gemeente-financien waren niet altijd in staat de uitgaven te dragen.” Gelukkig dacht de meerderheid er anders over en meende, dat de Regeering wel deed op den aangegeven weg voorttegaan. Met eene opmerking omtrent te zware eischen bij de taal-examens, die krachtens de aanvullingswet van 25 April 1879 en de krachtens die wet vastgestelde programma's zouden worden afgenomen, werd de onderafdeeling „middelbaar onderwijs” van het Voorloopig Verslag besloten.

De Memorie van Beantwoording bepaalde zich grootendeels tot wederlegging der gemaakte opmerkingen. Wetsherziening werd ook door den Minister wenschelijk geacht, maar het had hem tot dusverre aan tijd ontbroken; „inmiddels waren bouwstoffen in „gereedheid gebracht.” Dat juist de voorschriften omtrent de acten van bekwaamheid voor M. O. het meest aan herziening behoefte hadden, kon niet worden toegegeven. Dat niet uitsluitend bezitters van zoodanige acte, maar ook gepromoveerden als leeraren werden

inziens minder goed dan het oorspronkelijke en het is dus in 't belang van het onderwijs te hopen, dat men, althans in dit opzicht, tot het eerste terugkeere.

aangesteld, moest, zoo meende de Minister, „als een voordeel „voor 't onderwijs erkend worden door ieder, die universitaire „opleiding op prijs stelt.” Was er gebrek aan docenten, dan was dit niet te wijten aan te moeilijke examens, maar aan de hoogst gebrekkige voorbereiding der meeste candidaten en, voor zooveel de taalexamens betreft, aan onvoldoend gebruik der taal, zoo mondeling als schriftelijk. Trouwens, het gebrek was niet zoo groot; er waren nog 19 bezitters van eene acte voor eene vreemde taal en hare letterkunde, die nog niet bij eene middelbare school geplaatst waren; wel was er gebrek aan leeraren, bevoegd voor *twee* of *drie* vreemde talen, maar hierin zou waarschijnlijk de invoering der acte A (uitsluitend voor de taal) verandering brengen. Tevens werd, naar aanleiding van eene tot den Minister gerichte vraag, medegedeeld, dat het getal der leeraren, die onderwijs geven zonder de vereischte acte te bezitten, slechts twee bedroeg, van welke één eerlang zou vervangen worden, en dat van hen, die wel eene acte bezitten, doch niet voor *alle* vakken waarin zij onderwijs moeten geven, 34. Daarbij had nog kunnen gevoegd worden, dat het geheel getal der leeraren meer dan 600 bedraagt en dat er onder de 34 bovengemelde verscheidene zijn, aan wie alleen eene acte voor boekhouden of voor staathuishoudkunde ontbreekt.

De Minister gaf zijn voornemen te kennen de noodige voorstellen te doen tot stichting van nieuwe Rijks hogere burgerscholen van driejarigen cursus, als daaraan behoefte bleek te bestaan, doch tevens daarbij met spaarzaamheid te werk te zullen gaan en eerst dan daartoe te besluiten nadat, evenals te Meppel, gebleken was, dat op geen andere wijze in de behoefte kon worden voorzien. Dat Noord-Brabant en Limburg zoo slecht van hogere burgerscholen voorzien waren, in vergelijking met de andere provinciën, werd voor Limburg bestreden met cijfers, afgeleid uit eene vergelijking van het getal der hogere burgerscholen met het bevolkingscijfer der provincie. De Minister voegde er bij: „dat in Noordbrabant de behoefte nog weinig gevoeld wordt aan „degelijk middelbaar onderwijs, blijkt uit het betrekkelijk gering „getal leerlingen dat daarvan gebruik maakt. Wat baat vermeer- „dering van het getal scholen, wanneer er geen gebruik van „wordt gemaakt? Het voorbeeld van Tilburg, eene gemeente waar „men, zoowel op grond van het getal als van den aard der in- „woners, op een sterk bezoek der hogere burgerschool meende „te mogen rekenen, moedigt niet aan tot vermeerdering.” De Minister verdedigde voorts de regeling, wat de kosten betreft,

van de uitbreiding der Rijksschool te Gouda, o. a. op grond dat overdracht aan de gemeente met toekenning van subsidie in strijd zou zijn geweest met de belangen der leeraren, die dan zouden gedwongen zijn van Rijks-ambtenaren gemeente-ambtenaren te worden en hunne aanspraken op pensioen zouden hebben verloren; evenzoo de vestiging eener nieuwe school te Meppel, op grond dat de gemeente buiten staat was, zelfs met een aanzienlijk subsidie van het Rijk, de school tot stand te brengen.

Met uitvoerigheid antwoordde de Regering op de aanmerkingen betreffende de Rijks-landbouwschool. De vergelijking met de Polytechnische school ging niet op, want onder de *f* 127000, waarop de kosten van eerstgemelde waren berekend, was *f* 41000 begrepen voor nieuwe gebouwen en *f* 17000 voor de in de landbouwschool opgenomen hoogere burgerschool van driejarigen cursus, zoodat de kosten van het landbouwonderwijs nog geen *f* 70000 bedroegen. Aan hen, die beweerden „van goede resultaten niets gehoord te hebben”, werd de vraag gesteld, of zij bijv. kennis hadden genomen van de verslagen der eindexamens van beide afdelingen der school, of zij de examens zelven hadden bijgewoond en of zij er wel op hadden gelet, dat de school was opgericht in 1876 en de cursus een driejarige is? Het internaat zou zoo eenvoudig mogelijk gebouwd worden; volgens het eerste plan zou het ruim *f* 67000 kosten; thans was een ontwerp aangenomen, dat op niet meer dan *f* 44750 was begroot. Dat „men er met die som af zou zijn”, kon de Minister echter niet verzekeren, daar de thans voor internaat gebruikte gebouwen nog moesten worden ingericht tot schoollocalen en de gevel ook nog voorziening vereischte. Van de 116 leerlingen, die bij den aanvang van den cursus aanwezig waren, zijn 33 zonen van landbouwers; 30 leerlingen hebben de bepaalde bestemming om zich later in Indië aan den landbouw en aanverwante vakken te wijden. Met het oog hierop zou er weldra behoefte zijn om onderwijs te doen geven in den kolonialen land- en boschbouw. Had men tot dusverre hiertoe nog niet kunnen overgaan, thans was een geschikte leeraar gevonden in den heer K. W. van Gorkom, oud-hoofdinspecteur der cultures in Nederl. Indië, die zich bereid had betoond eens in de veertien dagen naar Wageningen te komen om daar met de belanghebbende leerlingen gedurende twee uur de koloniale cultures te bespreken.

Ook de andere bovengemelde opmerkingen over de school voor machinisten, de zeevaartscholen en de eischen bij de taalexamens werden door den Minister beantwoord. Daar deze onderwerpen ook

bij de openbare beraadslaging werden ter sprake gebracht, komen wij later daarop terug. Wat de middelbare meisjesscholen betreft, werd uitdrukkelijk tegengesproken, „dat gemeentebesturen, aangeloofd door Rijkssubsidie, scholen hebben gesticht, waar de „gemeente-financiën niet in staat waren de uitgaven te dragen. „Nergens is uitzicht op subsidie gegeven voor dat de plannen „gereed waren; de meeste subsidiën zijn zelfs toegekend nadat „de school geruimen tijd zonder subsidie had bestaan.” Tevens werd nog een nieuw subsidie van f 2000 voor eene Industrieschool voor meisjes te Arnhem aangevraagd.

De openbare beraadslagingen over de onderafdeeling „middelbaar onderwijs” der begrooting hadden den 13 en 14 December plaats. Men kan die gevoegelijk in twee hoofdafdeelingen splitsen, namelijk de beschouwingen van meer algemeenen aard, en de discussiën over eenige voorgestelde amendementen tot inkrimping van sommige posten. Wij zullen, de volgorde omkeerende, eerst het een en ander omtrent de laatstgemelde mededeelen, om daarna aantewijzen, tot welke uitkomsten de beschouwingen van algemeenen aard hebben geleid.

Door de Commissie van Rapporteurs werd voorgesteld de post van f 6000, bestemd voor „toelagen tot het opleiden van land- „bouwonderwijzers” met f 2000 te verminderen. Deze som was namelijk aangevraagd ten einde de kosten te bestrijden van de uitzending van jongelieden naar het buitenland om te worden opgeleid voor het geven van landbouwonderwijs of om later werkzaam te zijn aan het proefstation te Wageningen. De Commissie meende dat f 4000 hiertoe voldoende zouden zijn. De Minister vereenigde zich met dit voorstel en de post werd in dien zin gewijzigd.

Een voorstel van den heer Schimmelpenninck van der Oye strekte om de voor de Arnhemse Handwerk- of Industrieschool aangevraagde f 2000 niet toetestaan; een ander door den heer Asch van Wijck om aan de gemeente Utrecht geen subsidie van f 4000 te verleen voor de uitbreiding der middelbare school voor meisjes (*); een derde van den heer Bastert om het subsidie voor de kweekschool voor machinisten niet op f 5000, maar op f 3500 te bepalen.

(*) De verhooging voor Deventer bleek overbodig te zijn, daar het gemeentebestuur had afgezien van het plan om den driejarigen cursus tot een vijfjarigen uittebreiden.

De reden, waarom de heer Schimmelpenninck zich tegen het subsidie aan de Arnhemsche Industrieschool verklaarde, was, naar 't schijnt, grootendeels te zoeken in de wijziging, die het karakter dier school zou ondergaan. Van eene school, waar uitsluitend onderwijs in handwerken werd gegeven tegen een schoolgeld van f 5 's jaars, wilde men haar maken tot eene „school ingericht „ten dienste van de zoogenaamde „fatsoenlijke”, de meer gegoede „klasse en herscheppen in eene soort van middelbare school voor „meisjes.” Ik geloof niet, dat deze voorstelling geheel juist is. Wat men nu juist door „fatsoenlijke klasse” moet verstaan, is moeilijk te omschrijven; dat de school, ophoudende eene uitsluitende naaischool te zijn, op het gebied van 't middelbaar onderwijs zou treden, is ook niet tegen te spreken, hoewel zij daarom nog niet behoeft te worden wat men gewoon is „eene middelbare school voor meisjes” te noemen en waaronder men inrichtingen verstaat, zoo als in de laatste elf jaren een twaalfstal zijn opgericht, in aard en bestemming eenigszins overeenkomende met de hogere burgerscholen voor jongens, welke naam er dan ook niet zelden aan gegeven wordt; in Duitschland noemt men zoodanige school *höhere Töchterschule*. Maar de bedoeling was blijkbaar, zooals ook later door den Minister werd bevestigd, van de Arnhemsche school eene dergelijke inrichting te maken als de te Amsterdam en te 's Gravenhage bestaande Industriescholen, bestemd om aan meisjes uit de burgerklasse zoodanige opleiding, vooral in professioneele richting te geven, dat zij later door arbeid van het verstand en vooral van de handen in hare behoeften kunnen voorzien. Een tweede argument van den heer Schimmelpenninck rustte klaarblijkelijk op een misverstand. De Minister, zoo meende hij, was inconsequent; in de Memorie van Antwoord had hij gezegd: „Nergens is uit- „zicht op subsidie gegeven voor dat de plannen gereed waren”, en nu werd toch een subsidie voorgesteld voor eene inrichting, waarvan het Bestuur zelf verklaarde, dat eene geheele reorganisatie volstrekt noodzakelijk was. Nochtans moest het, dunkt mij, voor iedereen duidelijk zijn, dat zoowel de opmerking in het Voorloopig Verslag, als het door den Minister gegeven antwoord uitsluitend betrekking hadden op de hogere burgerscholen voor meisjes. Het subsidie vond echter krachtige ondersteuning bij den heer Kool, terwijl ook de Minister meende, dat er geen reden was om aan Arnhem te weigeren, wat men aan Amsterdam en 's Gravenhage had toegestaan; het amendement werd dan ook met 45 tegen 31 stemmen verworpen. Die de Amsterdamsche en Haagsche

scholen van nabij kent en zich heeft overtuigd hoeveel nut zij stichten, zal zich zeker verheugen over dit besluit der Kamer, waardoor aan de Arnhemsche school de gelegenheid is gegeven om in dezelfde richting werkzaam te zijn. Moge zij er een goed gebruik van maken en vooral het voorbeeld van hare oudere zusters volgen op het gebied van „kunst-industrie-teekenen”, eene zaak waarmede tegenwoordig nog al geschermd wordt, maar waarvan, behalve aan die beide industriescholen, nog bijna niets degelijks onder mijne oogen is gekomen.

Het hoofdargument van den heer van Asch van Wijck tegen het subsidie ten behoeve der Utrechtsche hogere burgerschool voor meisjes was, dat de gemeente Utrecht rijk genoeg was om zelf de kosten der uitbreiding te dragen; in dien zin adviseerde ook de heer Mackay. Maar leest men de redevoering van den heer van Asch van Wijck aandachtig, dan zal men bespeuren dat, hoewel hij verklaarde tegen de uitbreiding van de school van een driejarigen tot een vijfjarigen cursus, waardoor twee lagere klassen aan de bestaande zouden worden toegevoegd, geen bedenking te hebben, „indien de Utrechtsche gemeenteraad zulks in 't belang „van het onderwijs noodig achtte”, het nochtans door hem sterk werd afgekeurd dat, zooals hij het noemde, het rapport der heeren inspecteurs van het middelbaar en het lager onderwijs, de heeren Dr. Salverda en Moens, strekte „om het uitgebreid lager onderwijs „den kop in te drukken.” De door hem medegedeelde geenerimieerde zinsnede van dat rapport luidde namelijk als volgt: „Voor „de twee eerste leerjaren der 5jarige middelbare scholen treden „scholen van zoogenaamd „meer uitgebreid lager onderwijs” in „de plaats. Is het te verwonderen dat deze, geprikkeld tot eene „soort van concurrentie met het middelbaar onderwijs, welke zij „toch niet volhouden kunnen, divergeeren en haar onderwijs uitbreiden tot allerlei, wat voor de leerlingen overbodig is of zelfs „niet schikt, en door gemis van concentratie de grondigheid laten „te loor gaan van het onderricht in hetgeen de hoofdzaken zijn? „Wij willen niet betwisten, dat in plaatsen, voor welke scholen „van middelbaar onderwijs onbereikbaar zijn, „uitbreiding” van „het gewoon lager onderwijs goede diensten kan bewijzen. Maar „in plaatsen waar, gelijk te Utrecht, middelbare scholen zijn, „achten wij het bestaan van een concurrerend meer uitgebreid „lager onderwijs onaannemelijk.” Deze zinsnede gaf den heer van Asch van Wijck aanleiding tot de volgende opmerking: „Het komt

„mij zeer bedenkelijk voor, dat twee inspecteurs zich in dien zin „uitlaten en op die wijze buiten de lijn van de wet gaan. In de „wet op het lager onderwijs is wel degelijk plaats gelaten voor „uitgebreid lager onderwijs, maar naar de meening van genoemde „inspecteurs heeft dat uitgebreid lager onderwijs onder anderen „te Utrecht geen recht van bestaan en schijnt het hun streven te „zijn, dat bestaan ook aldaar te vernietigen en dat niettegenstaande „het hun bekend is, dat te Utrecht uitstekende scholen voor uit- „gebreid lager onderwijs, zoo voor jongens als voor meisjes, aan- „wezig zijn. Volgens hun advies moeten door de oprichting van „scholen voor middelbaar onderwijs de scholen voor uitgebreid „lager onderwijs verdwijnen. Het gemeentebestuur heeft alle recht „dien raad op te volgen, doch ik moet er tegen protesteeren, dat „het daarin steun zou vinden bij het schooltoezicht.”

Ik begrijp deze conclusie niet. Als de gemeenteraad *alle recht* heeft om de openbare scholen voor het meer uitgebreid onderwijs op te heffen en door eene middelbare te vervangen, dan kan men het toch bezwaarlijk aan de inspecteurs ten kwade duiden, als zij in dien geest adviseeren, en nog minder hun ten laste leggen, dat zij daardoor „buiten de lijn der wet gaan.” Als er op dit gebied sprake kan zijn van onwettigheid, dan zou veel- eer omgekeerd de vraag moeten worden gesteld: of er geen grond is om dit epitheton toe te kennen aan sommige openbare en eene menigte bijzondere scholen, waar men zich met letterkunde bezig houdt en het onderwijs in de wiskunde verder uitstrekt dan de eerste beginselen, terwijl dit onderwijs wordt gegeven door onderwijzers of onderwijzeressen, uitsluitend voor lager onderwijs bevoegd? Aan sommige dezer scholen vraagt men zelfs *bij voorkeur* bezitters of bezitsters eener acte voor middelbaar onderwijs, daardoor als 't ware stilzwijgend erkennende, dat het peil van het onderwijs boven dat van het lager onderwijs gaat; en toch blijft men die scholen als lagere beschouwen. In die inrichtingen wordt het stelsel der zoogenaamde *fransche scholen*, meestal gesubsidieerde of niet-gesubsidieerde bijzondere, die onder de wet van 1806 de plaats van middelbare scholen innamen, gecontinueerd; in de eerste jaren na de invoering der wet van 1857 zijn er in verscheidene gemeenten dergelijke openbare scholen, de meeste krachtens de laatste twee alinea's van art. 68, tot stand gekomen; en hoewel na de vaststelling der wet van 1863 en de daaruit voortgevloede oprichting van hoogere burgerscholen vele dier scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs binnen nauwere

grenzen zijn teruggebracht, zijn er toch nog blijven bestaan, die òn door den omvang van het daar gegeven onderwijs, òn door den leeftijd der leerlingen veeleer als middelbare scholen zouden moeten beschouwd worden, althans wat de hogere klassen betreft. De wetten van 1857 en 1863 gaven geen duidelijk criterium aan. In het wetsontwerp tot regeling van het lager onderwijs, in December 1876 door den Minister Heemskerk ingediend, werd een eerste stap op dien weg gedaan, door de vreemde talen als tot het middelbaar onderwijs behorende te beschouwen, doch tevens te vergunnen, dat ééne vreemde taal of wiskunde onder de leervakken eener lagere school werd opgenomen. Dit gaf mij aanleiding mijne denkbeelden nader te ontwikkelen in eene brochure, in 't begin van 1877 onder den titel: *De grens tusschen het lager en het middelbaar onderwijs*, uitgegeven; als hoofdkriterium meende ik te moeten stellen, of het onderwijs door *vakleeraren*, dan wel door *klasse-onderwijzers* werd gegeven; alleen in het laatste geval mocht het m. i. als lager onderwijs beschouwd worden. Bij de in 1878 vastgestelde wet is de Minister Kappeyne van hetzelfde denkbeeld uitgegaan; althans de acte voor lager onderwijs in eene vreemde taal zal alleen te verkrijgen zijn door hen, die reeds in 't bezit der hoofdonderwijzers-acte zijn. Ongelukkig zijn bij de wet van 27 April 1879 de vakonderwijzers in vreemde talen weer door eene achterdeur in de lagere school binnengelaten! Tenzij eene nieuwe wet tot regeling van het middelbaar onderwijs dienaangaande nadere voorschriften geeft, — en 't komt mij zeer twijfelachtig voor, of eene wet op het *middelbaar* onderwijs die wel *kan* geven aangaande den omvang van het *lager* onderwijs, nu de wet, waarbij dit geregeld is, dienaangaande geen beslissing heeft gegeven, — zal er krachtens de wet weinig te doen zijn en zal men het eenvoudig aan het gezond verstand en aan de ondervinding moeten overlaten om langzamerhand de zaak op een zuiver standpunt te brengen. Wanneer wij in aanmerking nemen, hoeveel vroegere voorstanders van het uitgebreid lager onderwijs in de laatste jaren voorstanders van het middelbaar onderwijs zijn geworden, dan hebben wij geen reden van klagen. In de meeste gemeenten, waar hogere burgerscholen voor jongens zijn, is thans de aansluiting van het openbaar lager onderwijs vrij goed geregeld; zelfs Amsterdam en Rotterdam, die jaren lang hare scholen met meer uitgebreid lager onderwijs in wiskunde en drie levende talen hebben behouden, hebben onlangs besloten tot eene andere regeling, waarbij de taak dier scholen zich in den regel

niet verder zal uitstrekken dan tot aansluiting aan de hogere burgerschool, terwijl hetgeen op het gebied van levende talen en wiskunde meer mocht verlangd worden, op eenvoudig ingerichte hogere burgerscholen van driejarigen cursus zal te verkrijgen zijn. Ook wat de meisjesscholen betreft, bevinden wij ons op den goeden weg. Te Leeuwarden, Groningen, Haarlem, Dordrecht en Arnhem, sluiten de middelbare meisjesscholen op 12 à 13jarigen leeftijd aan de lagere school aan, in den regel aan eene openbare; waar deze nog niet bestaat, zoo als te Haarlem, zal zij weldra tot stand komen. Te Leiden zal binnenkort eene middelbare meisjesschool van vijfjarigen cursus geopend worden ter vervanging van de hogere klassen der sedert verscheidene jaren aldaar gevestigde tien-klassige school voor meer uitgebreid lager onderwijs, waar de meisjes veelal tot haar 17^e jaar blijven; men besloot daartoe zonder eenige pressie van hen, die met het toezicht op het middelbaar onderwijs belast zijn. Te 's Gravenhage, waar voor een paar jaren werd besloten tot oprichting eener middelbare meisjesschool van driejarigen cursus, zich op ongeveer 14jarigen leeftijd aansluitende aan eene eveneens nieuw op te richten school voor meer uitgebreid lager onderwijs, waar onderwijs zou worden gegeven in drie vreemde talen, heeft de gemeenteraad onlangs, op voorstel van dezelfde Commissie van Toezicht op het middelbaar onderwijs, van welke die oorspronkelijke plannen afkomstig waren, besloten aan de middelbare school nog twee lagere klassen toe te voegen en de openbare uitgebreide lagere meisjesschool vooreerst niet op te richten; het was alleen de ondervinding, bij de nieuwe middelbare school opgedaan, die de Commissie tot zoodanig voorstel heeft geleid. Rotterdam, dat sedert bijna tien jaren eene uitmuntende middelbare school van vijfjarigen cursus bezit, heeft thans, zooals reeds is opgemerkt, eveneens tot inkrimping van het openbare meer uitgebreid lager onderwijs besloten. Utrecht is ook reeds tot uitbreiding der middelbare school overgegaan. Alleen Amsterdam en Deventer blijven dus nog als vertegenwoordigsters van het stelsel der oude franche scholen. Wat de hoofdstad betreft, moet dit bevreemden, daar men juist voor de jongensscholen tot inkrimping van het meer uitgebreid lager onderwijs heeft besloten; de oorzaak van deze tegenstrijdigheid is daarin te zoeken, dat aldaar aan den eenen kant de sympathie voor het middelbaar onderwijs voor meisjes zich weinig uit, en aan den anderen kant, dat er onder hen, die op de regeling den meesten invloed uitoefenen, velen zijn, die

aan het stelsel der ouderwetsche fransche scholen ook nu nog voor de jongensscholen de voorkeur zouden geven, wanneer niet de wet van 1863, door het noemen van hoogere burgerscholen van *vijfjarigen cursus*, dat stelsel in beginsel had veroordeeld; daar de Rijks hoogere burgerscholen van een vijfjarigen cursus moesten zijn, heeft men begrepen, dat ook de gemeentelijke inrichtingen op dezelfde leest moesten worden geschoeid; maar zoolang de wet omtrent de middelbare scholen voor meisjes geen voorschriften geeft, wil men voor deze het oude stelsel volhouden. Het is dus te hopen, dat bij de te verwachten herziening der wet ook in dit opzicht een zachte dwang zal worden uitgeoefend, indien men ten minste vóór dat tijdstip niet tot een ander inzicht is gekomen. Opmerking verdient het, dat zich te Amsterdam, kort na het besluit van den gemeenteraad om de middelbare school voor meisjes niet uittebreiden, eene vereeniging heeft gevormd met het doel om eene *bijzondere middelbare school van vijfjarigen cursus* op te richten.

Wat de Utrechtsche school betreft, de Tweede Kamer heeft zich gelukkig noch door het argument van onwettigheid, noch door financiële bezwaren laten overhalen om het amendement van den heer Asch van Wijck aan te nemen, en stond het subsidie met 48 tegen 30 stemmen toe.

Het amendement van den heer Bastert tot vermindering van het ten behoeve der kweekschool voor machinisten aangevraagde subsidie van *f* 5000 met *f* 1500 werd met eene groote meerderheid, 68 tegen 10 stemmen, verworpen. Nochtans was de discussie niet zonder belang, daar het ook hier een belangrijk beginsel gold. Aan sympathie met de school ontbrak het den voorsteller, volgens zijne verklaring, niet; maar hij achtte het voldoende, als de Staat eene tegemoetkoming gaf, gelijkstaande met het waarschijnlijke jaarlijksche tekort, dat, blijkens de toelichting der begroting, ongeveer *f* 3500 zou bedragen.

De heer Holtzman kwam echter tegen het amendement op en toonde aan dat, als men aan de nog jeugdige inrichting het voorgestelde subsidie onthield, zij zou gaan kwijnen en men haar zou beletten aanstonds te doen wat dringend noodig was. Voor de door den heer Bastert geuite vrees, dat deze en dergelijke inrichtingen op deze wijze langzamerhand zouden komen ten laste van den Staat, was geen reden. Hier toch had juist het omgekeerde plaats gehad; door het initiatief van particulieren in het leven

geroepen, werd de inrichting tot dus verre gesteund door de provincie en de gemeente Amsterdam, door laatstgenoemde door het in gebruik geven van een ruim en groot gebouw. Nu eenmaal op die wijze eene goede inrichting tot stand was gekomen, was het wijzer en voorzichtiger haar krachtig te blijven ondersteunen, dan haar door onthouding van dien steun te zien vervallen, waarvan het gevolg zou zijn dat later de Staat zelf, geheel op zijne kosten, in de dringende behoefte zou moeten voorzien.

Ik laat, tot toelichting van deze opmerkingen van den heer Holtzman, hier een kort overzicht volgen van den financieelen toestand der school, ontleend aan het verslag over het schooljaar 1879/80. Het subsidie van de provincie Noordholland bedroeg *f* 2000; door maatschappijen en particulieren werd over 1879/80 *f* 5670 bijgedragen, namelijk *f* 4353 aan contributiën en *f* 1317 aan giften in eens, en door het bestuur der Koloniën in 't belang der gouvernements-marine *f* 6000; de opbrengst der school- en kost-gelden bedroeg ruim *f* 14630. De uitgaven klommen in het jaar 1879/80 tot de belangrijke som van nagenoeg *f* 30530, waarvan *f* 11285 aan tractementen, *f* 13450 aan huisvesting, voeding enz. van de interne kweekelingen, *f* 3535 aan onderhoud van gebouwen, meubilair, vuur en licht, *f* 520 voor hulpmiddelen bij het onderwijs, *f* 980 voor de smederij en werkplaats en *f* 760 voor verschillende uitgaven. Het tekort over dat schooljaar heeft dus ruim *f* 2200 bedragen. De begrooting van 1880/81 bedraagt, behalve dit tekort, *f* 31000, waarvan echter slechts *f* 26500 door de ontvangsten zullen kunnen bestreden worden, zoodat, wanneer het tekort over 1879/80 door buitengewone giften wordt gedekt, er voor 1880/81 nog *f* 4500 zal ontbreken, dus nog meer dan aanvankelijk bij de toelichting der Staatsbegrooting was opgegeven. Toch wordt voor jaarwedden slechts ruim *f* 12000, voor hulpmiddelen *f* 600 geraamd, terwijl tot aankoop van gereedschappen en instrumenten nagenoeg *f* 1200 noodig wordt geacht. Bij mijn bezoek aan de school bleek mij, dat juist voor hulpmiddelen bij het onderwijs, vooral in werktuigkunde en natuurkunde, nog heel wat moet worden uitgegeven, eer nog slechts op de eenvoudigste wijze in de eerste behoeften zal zijn voorzien; juist dit heeft mij er toe geleid den Minister voortstellen het subsidie vooral niet te laag te stellen. Zal de school, op de eenmaal gelegde grondslagen, zich verder kunnen ontwikkelen, dan is het vooral noodig, dat zij daartoe zoowel door uitbreiding en betere bezoldiging van het personeel, als door aankoop van doelmatige hulpmiddelen worde in staat ge-

steld. Het is dan ook blijkbaar eene uitbreiding in dezen zin, die zoowel de Minister als de heer Holtzman op het oog hadden, niet eene vermeerdering van het getal leerlingen, zooals de heer Bastert scheen te onderstellen. Integendeel is men er op bedacht in dit opzicht vereenvoudiging aan te brengen. De heer Bastert meende, dat men indertijd aan de provinciale besturen subsidie had gevraagd met het vooruitzicht om ook machinisten op te leiden voor de polderstoomgemalen. Hij achtte de kweekelingen der Amsterdamsche inrichting te goed opgevoed en te zeer ontwikkeld om in dien subalternen rang te dienen. Deze opmerking is in de Kamer onbeantwoord gebleven; het zij mij daarom vergund de zaak eenigszins toe te lichten.

Het is waar, dat het aanvankelijk doel der inrichting was de vorming van bekwame, wetenschappelijk opgeleide machinisten, in de eerste plaats ten behoeve der koopvaardij-stoomschepen, maar ook voor kleine schepen, voor stoomgemalen, fabrieken, spoorwegen enz. Zoo men van deze laatste melding maakte om de provinciale besturen voor de zaak te winnen, heeft men daar weinig wil van gehad, want behalve de provincie Noordholland gaf slechts ééne provincie eene toelage van *f* 100. Maar bovenal voor de in de eerste plaats genoemden achtte men eene op wetenschappelijke gronden rustende kennis noodig zoowel van de werktuigkunde in 't algemeen, als van het stoomwerktuig in 't bijzonder; daartoe is het evenwel niet voldoende dat men de samenstellende deelen van het stoomwerktuig en hunne werking door routine kent en het werktuig, als de nood dringt, weet te repareren, maar de aanstaande machinisten moeten, door studie van wiskunde, werktuigkunde en natuurkunde, de eigenschappen en wetten leeren kennen, waarop de werking steunt, zoodat zij leeren met het geringste bedrag van brandstof den grootst mogelijken arbeid te verkrijgen, zonder daarbij menschenlevens in gevaar te brengen. Verreweg de meeste der tegenwoordige machinisten zijn niets meer dan machinedrijvers, die geheel werktuigelijk handelen, in onvoorziene omstandigheden niet weten wat zij moeten doen en daardoor niet zelden oorzaak van menig ongeluk zijn. Daarom juist is een meer degelijk onderwijs, dat onmogelijk geheel in de werkplaats kan worden verkregen, een hoofdvereischte; het theoretische moet dus het hoofddoel van het onderwijs uitmaken, het professioneele (smeden en bankwerken) komt er alleen in zooverre bij, als het voor den machinist nuttig, ja dikwijls noodig is zelf aan het stoomwerktuig herstellingen of verbeteringen te kunnen aanbrengen.

De leeftijd van toelating werd in den regel op vijftien jaren gesteld; de eisch omtrent de kennis zou ongeveer die zijn, welke men aantreft bij jongelieden, die van de 2^e tot de 3^e klasse eener hoogere burgerschool kunnen worden bevorderd; het admissie-examen zou omvatten: Nederlandsch, Fransch en Engelsch, rekenen en beginselen van stekunde en meetkunde. In een tweejarigen cursus zou gedurende ongeveer 20 uren 's weeks onderwijs worden gegeven in de drie bovengenoemde talen, wiskunde, daaronder begrepen stereometrie en beschrijvende meetkunde, werktuigkunde en natuurkunde, rechtlijnig en machine-teekenen. Bovendien zou elke klasse drie morgens per week praktische oefeningen in smeden en bankwerken houden. Na afloop van den tweejarigen cursus zouden de jongelieden door de zorg van het Bestuur worden geplaatst op stoomschepen, fabrieken of bij spoorwegen, ten einde meer praktische kennis van het stoomwerktuig op te doen. De laatste drie maanden zou ten hunnen behoeve een herhalings-cursus worden gehouden en daarna hun de gelegenheid worden gegeven om door een eindexamen een getuigschrift te verkrijgen, dat hun tot aanbeveling zou kunnen strekken, zoolang nog niet van Regeeringswege voorschriften zijn gegeven aangaande de voorwaarden, aan welke de machinisten aan boord van koopvaardij-stoomschepen en andere inrichtingen moeten voldoen. Het schoolgeld werd gesteld op f 100 's jaars, terwijl voor kost en inwoning voor hen, wier ouders niet te Amsterdam wonen, f 200 zou worden betaald; de gelegenheid daartoe zou in het Zeemanshuis worden gegeven.

Bij de opening der school in 1878 bleek het echter, dat een groot gedeelte van hen, die wenschten te worden toegelaten, niet aan de daarvoor gestelde eischen konden voldoen; slechts 28 konden worden geacht ter nauwernood daaraan te beantwoorden; een tiental andere werden nochtans toegelaten, doch in eene bijzondere afdeeling geplaatst. Deze afdeeling (A) zou bestemd zijn voor de opleiding van machinisten voor de binnenlandsche stoomvaart, locomotieven, poldergemalen, enz.; het onderwijs zou minder omvattend zijn en in overeenstemming met de geringere behoeften van deze jongelieden; de afdeeling B zou, overeenkomstig het oorspronkelijke plan, bestemd blijven voor de aanstaande machinisten aan boord van de groote koopvaardij-stoomschepen, bij de gouvernements-marine in de Koloniën en in groote fabrieken. Het schoolgeld in Afd. A. werd op f 50 bepaald; het kostgeld zou voor beide afdeelingen gelijk zijn.

Bij het begin van den cursus 1879/80 meldden zich weder 90 jongelieden aan, van welke echter nagenoeg de helft wegens geheel onvoldoende kennis moesten worden afgewezen; bij het begin van dat schooljaar telde de Afd. A 43 leerlingen, van welke 23 in de 1^e en 20 in de 2^e klasse; de Afd. B telde er 39, van welke 26 in de 1^e en 13 in de 2^e klasse, in 't geheel dus 82, waarvan 41 internes, in wier voeding en verpleging het bestuur had te voorzien (*). Het schooljaar 1880/81 is aangevangen met 92 leerlingen, namelijk in Afd. A 22 en 25, in Afd. B 21 en 24 leerlingen. Die, welke het vorige jaar de 2^e klasse aan beide afdeelingen vormden, zijn allen, sommigen eerst na een herexamen in September, van het theoretisch onderwijs ontslagen en bij verschillende industrieele ondernemingen tot hunne verdere praktische bekwaaming geplaatst.

De sterk bezette Afd. A geeft echter wel eenige aanleiding tot bezwaren. Gemeenschappelijk onderwijs aan beide afdeelingen is, wegens het groot verschil in voorbereidende kennis en ontwikkeling, onmogelijk; bij de toelating op Afd. A toch is de kennis der jongelieden in den regel niet hooger dan bij het verlaten van eene school voor gewoon lager onderwijs; aan die afdeeling wordt geen onderwijs in vreemde talen en een meer beperkt onderwijs in wis- en natuurkunde gegeven. Het bestuur der machinisten-school was echter bereid dit gedeelte zijner taak voortdurend op zich te nemen, in weerwil van het geringe gehalte en de weinige voorbereidende kennis van de leerlingen van Afd. A, toen van eene andere zijde hulp kwam opdagen. Reeds in het voorjaar van 1880 was in het Bestuur der Amsterdamsche ambachtsschool de vraag gesteld, of aansluiting van deze aan de school voor machinisten wenschelijk en uitvoerbaar was, zonder aan de ambachtsschool haar eigenaardig karakter te ontnemen? Eene commissie, belast om deze vraag in overweging te nemen, kwam tot het besluit, dat overbrenging van Afd. A der school voor machinisten naar de ambachtsscholen voor beide van belang zou kunnen zijn; voor de ambachtsscholen, omdat deze daardoor het getal harer leerlingen zouden zien toenemen, voor de machinisten-school, omdat zij dan al hare krachten en middelen zou kunnen besteden

(*) Volgens de rekening over dat jaar werd voor huisvesting, voeding, waschgeld en onderhoud van kleding, zakgeld en apotheker f 13450 uitgegeven, dat is gemiddeld f 328 per kweekeling; men ziet dus, dat bij het kostgeld van f 200 nog heel wat moet worden bijgepast en dat toeneming van het getal interne leerlingen volstrekt niet in het belang van de financiën der school is.

aan de opleiding van machinisten voor de groote vaart en de groote industrie. Werd de opleiding van machinisten voor de kleine vaart en kleine industrie naar de ambachtsscholen overgebracht, dan zou de daaruit voortvloeiende wijziging van haar programma zoo gering zijn, dat zij in het karakter der ambachtsscholen geen verandering zou teweegbrengen.

In eene bijeenkomst van gedelegeerden uit de besturen der voornaamste ambachtsscholen van Nederland (Amsterdam, Rotterdam, 's Gravenhage, Arnhem) en dat der machinisten-school, die den 4 September 1880 te Amsterdam plaats had, heeft dit denkbeeld algemeene instemming gevonden. De volgende voorstellen zijn toen aangenomen: „*a.* De ambachtsscholen brengen „op haar programma ten behoeve der leerlingen, die tot machinist „wenschen opgeleid te worden, het onderwijs in de stoomwerk- „tuigkunde, en bestemmen voor dat onderwijs in het 2^e studie- „jaar *twee* en in het laatste studiejaar *drie* uren 's weeks. „*b.* De „besturen reiken het diploma voor machinist voor de kleine „industrie en de kleine vaart niet uit dan nadat de leerlingen, „na het verlaten der school, minstens een jaar in de praktijk „zijn werkzaam geweest en de bewijzen hebben geleverd, dat zij „dit met vrucht hebben gedaan. Daartoe zullen zij zich onder- „werpen aan een examen, af te nemen door een of meer leden „uit het bestuur der kweekschool voor machinisten en dat der „verschillende ambachtsscholen. Dat examen zal zich uitsluitend „bepalen tot een onderzoek naar de praktische geschiktheid.” Van deze voorloopige besluiten is door het bestuur der Amsterdamsche school mededeeling aan de besturen der andere scholen; in eene onlangs te Amsterdam gehouden bijeenkomst, waarbij ook de ondergeteekende tegenwoordig was, heeft de zaak definitief haar beslag gekregen, zoodat waarschijnlijk reeds met den volgenden cursus voor afd. A der machinisten-school, op welke de heer Bastert in zijne redevoering blijkbaar doelde, geen nieuwe leerlingen zullen worden toegelaten, en die afdeeling eerlang geheel zal kunnen vervallen, daar de ambachtsscholen dan dit gedeelte van hare taak zullen overnemen. Op die wijze zal de machinisten-school op een zuiverder standpunt worden teruggebracht, en zal van hare middelen een beter gebruik tot bereiking van het oorspronkelijke doel kunnen worden gemaakt.

Enkele opmerkingen van ondergeschikt belang, zooals die van den heer Vermeulen over de kosten der hulpmiddelen en biblio-

theken der Rijks hogere burgerscholen, van den heer Corver Hooft over de subsidiën aan de Maatschappijen van Landbouw, van den heer Haffmans over „den strijd van het geweten der Noord-„brabantsche ouders tegen het middelbaar onderwijs,” meenen wij gerust met stilzwijgen te mogen voorbijgaan, om ons te bepalen tot de hoofdpunten der beschouwingen van algemeenen aard, namelijk: 1° de regeling der zeevaartscholen, 2° de herziening der wet, wat betreft de hogere burgerscholen, en 3° de acte-, in 't bijzonder de taal-examens.

Het waren vooral de heeren Lieftinck en Goeman Borgesius, die als kampioenen voor eene betere regeling van het zeevaartkundig onderwijs opkwamen (*). Men kan wel zeggen, — en ook de Minister sprak in dien zin, — *qu'ils préchaient un converti*; want iedereen is overtuigd van de noodzakelijkheid, dat van Regeeringswege meer voor het onderwijs in zeevaartkunde wordt gedaan. Het is dan ook natuurlijk, dat leden der Kamer, gedreven 6f door persoonlijke sympathie voor dat onderdeel van het middelbaar onderwijs, 6f door de belangen van de door hen vertegenwoordigde kiesdistricten, aandringen op eene afzonderlijke wettelijke regeling van het zeevaartkundig onderwijs; maar ik verheug er mij over, dat de Minister niet is bezwiken voor zoodanigen drang, maar verklaard heeft er de voorkeur aan te geven bij de aanstaande geheele herziening der wet op het middelbaar onderwijs ook voor de zeevaartscholen te zorgen. Immers, wanneer binnenkort in de wet ingrijpende wijzigingen zullen moeten worden gemaakt, — en hieromtrent zijn allen het eens, — dan zouden, zoo als de Minister ook deed opmerken, de gronden, waarop het zeevaartkundig onderwijs bij eene speciale wet geregeld was, spoedig op nieuw moeten veranderd worden. Ik geloof ook, dat bij de behandeling van zoodanige speciale wet in de Staten-Generaal zoovele kwestieën, niet alleen betreffende de leervakken en inrichting dier scholen, maar ook betreffende het toezicht, de toelating en examens der leerlingen, de bevoegdheid van het onderwijzend personeel, de acte-examens, enz. zouden ter sprake komen,

(*) De heer de Casembroot uitte den wensch, dat, aangezien »de Minister door »zijne bureaux onmogelijk op de hoogte kon zijn van den toestand van het zee-»vaartkundig onderwijs, hij een oud zeeman, hetzij militair of van de koopvaardij, »met een onderzoek en met het uitbrengen van een rapport daaromtrent zou be-»lasten.» Uit hetgeen volgt zal de heer de C. zien, dat die wensch reeds grootendeels door 's Ministers voorgangers was voorkomen en dat de zaak in den door hem aangewezen zin behoorlijk is voorbereid.

dat men weldra berouw zou hebben, niet liever in eens de geheele herziening der wet van 1863 te hebben ter hand genomen. Deze mijne meening steunt niet alleen op mijn wensch, dat die geheele herziening zoo spoedig mogelijk tot stand kome en niet door eene partieele aanvulling worde verschoven, maar ook op de ondervinding, sedert jaren door mij opgedaan in alles wat op het zeevaarkundig onderwijs betrekking heeft. Nu toch de heer Lieftinck heeft medegedeeld, dat reeds in 1878 een wetsontwerp tot regeling daarvan was in gereedheid gebracht, acht ik het gepast van de geschiedenis dezer zaak in haar geheel een kort overzicht te geven.

Niet lang na het optreden van het ministerie Kappeyne werden de heer Lucardie, oud-zeeofficier en directeur der Rotterdamsche zeevaartschool, en de ondergeteekende door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, den heer Tak van Poortvliet uitgenoodigd hunne denkbeelden aangaande eene wettelijke regeling van het zeevaarkundig onderwijs mede te deelen. Aan die opdracht werd door ons voldaan in een uitvoerig rapport; dit werd door een der hoofdamtbenaren van het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid in den vorm van een wetsontwerp omgewerkt, hetwelk vervolgens andermaal aan ons oordeel werd onderworpen. Dit ontwerp werd, zooals ook de heer Lieftinck in de Kamer mededeelde, door genoemden Minister aan den Minister van Binnenlandsche Zaken gezonden, die echter bezwaar maakte aan eene partieele herziening der wet van 1863 mede te werken, vooral ook omdat hij voornemens was, daar inmiddels de wet tot regeling van het lager onderwijs was vastgesteld, spoedig die herziening in haar geheel onder handen te nemen. Er schijnt toen nog wel aan eene afzonderlijke regeling der zeevaartscholen bij het Departement van Waterstaat gedacht te zijn, maar hetzij door de niet lang daarna plaats vindende ministerieele crisis, hetzij om andere redenen, is er niets van gekomen. Het komt mij bovendien voor, dat eene wet, waarbij het zeevaartonderwijs wordt geregeld, niet behoort uittegaan van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, maar van den Minister, die met de regeling van het onderwijs in 't algemeen is belast, dat is van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Dit schijnt ook de meening van de heeren Lieftinck en Goeman Borgesius te zijn, die deze aangelegenheid bij de discussiën over de afdeeling *Onderwijs* van het vijfde hoofdstuk der Staatsbegrooting ter sprake brachten.

Heeft dan de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid

niets met de zaak te maken? Zeker, de vorming van bekwame gezagvoerders en stuurlieden aan boord van onze koopvaardij-schepen is eene zaak, die den Minister, aan wien ook de handelsbelangen zijn opgedragen, moet ter harte gaan, evenzeer als de opleiding van ingenieurs, telegrafisten en andere ambtenaren, onder zijn beheer werkzaam. Volkomen te recht is dan ook de uitvoering van het Kon. besluit van 5 Mei 1877, waarbij de examens der aanstaande stuurlieden geregeld zijn, aan dien Minister opgedragen; maar de regeling van het zeevaartkundig *onderwijs*, dat steeds als een onderdeel van het middelbaar onderwijs is beschouwd (*), behoort niet aan zijn Departement. Er is echter nog een ander punt, dat zijne aandacht, zelfs die van den geheelen Ministerraad, verdient en dat bij de beschouwingen over het zeevaartkundig onderwijs te veel wordt uit het oog verloren, namelijk het antwoord op de vraag: zal het aan iedereen voortaan vrijstaan als gezagvoerder of stuurman aan boord van een koopvaardij-schip op te treden, of zullen daarvoor, evenals bij de meeste zeevarende natiën van Europa thans het geval is, bepaalde eischen worden gesteld? Gaan wij na, wat er in de laatste jaren in verband met deze vraag op dit gebied is geschied.

In vroegere jaren werd van Regeeringswege weinig of niets gedaan om op de bekwaamheid der stuurlieden op koopvaardij-schepen controle uit te oefenen; wel is gedurende een korten tijd eene Rijksc commissie, van wege het Departement van Marine daartoe aangewezen, met het afnemen van zoodanige examens en het uitreiken van diploma's belast geweest, maar die maatregel heeft niet aan de verwachting beantwoord, zoodat men weldra die taak heeft overgelaten aan de zorg van eenige gemeentebesturen, die er belang bij hadden, dat die examens op degelijke wijze werden afgenomen. Dientengevolge werden te Amsterdam, Rotterdam, Dordrecht, Middelburg, Groningen, Veendam en Harlingen door den gemeenteraad commissiën benoemd, door of ten overstaan van welke de stuurmans-examens zouden worden afgenomen en die bevoegd werden verklaard diploma's uittreiken. Daar het echter weldra bleek, dat er tusschen de in verschillende gemeenten gestelde eischen geen de minste overeenstemming was, zijn in het jaar 1858, na

(*) Zelfs reeds onder de wet van 1806 was dit het geval, zooals mij bleek uit eene acte van bekwaamheid, die mij dezer dagen in handen kwam. Deze houdt nl. de verklaring in, dat de houder voor eene der provinciale commissiën van onderwijs een examen in de stuurmanskunst heeft afgelegd, tengevolge van welk hem de bevoegdheid om daarin onderwijs te geven is verleend.

onderling overleg, in alle zoo even gemelde gemeenten nage-
noeg gelijklopende verordeningen vastgesteld „voor de inrichting
„tot het examineeren van varenslieden.” Bij die verordeningen
was een gelijklopend programma gevoegd van hetgeen op zoodanig
examen *kon* gevorderd worden voor de verschillende tot het examen
behoorende onderwerpen, zonder dat echter voor elk bijzonder
diploma de eischen behoorlijk waren omschreven; ieder, die examen
wilde afleggen, gaf op, voor welke vaart hij verlangde te worden
geëxamineerd en welke vakken van het programma hij verlangde,
dat *niet* in het examen zouden worden opgenomen. De commissie
besliste dan over de toelating of afwijzing, en in het eerste geval
over het toe te kennen diploma, waarvan niet minder dan zes ver-
schillende soorten konden worden uitgereikt.

Is het te verwonderen dat zoodanige regeling op den duur niet
kon voldoen? Alle eenheid werd gemist; de eene commissie was
veel gemakkelijker dan de andere, zoodat het dikwijls gebeurde,
dat een stuurman, die in de eene plaats onderwijs had genoten,
het examen in eene andere ging afleggen, waar het minder streng
werd afgenomen. Zoo werden bijv. van 2125 in de jaren 1864—1869
geëxamineerde kandidaten in 't geheel 1721, dat is 81 ten honderd,
toegelaten, waaronder 1600 voor de groote vaart; te Amsterdam
werden in dat tijdvak 32 ten honderd afgewezen, te Dordrecht
26, te Middelburg 17, te Rotterdam 6, te Veendam 5, te Groningen
2 en te Harlingen slechts 1 ten honderd.

Deze toestand, waarop reeds in het laatst van 1869 door de
inspecteurs van het middelbaar onderwijs de aandacht van den
Minister van Binnenlandsche Zaken was gevestigd, gaf aanleiding
dat zij door dezen werden uitgenoodigd voorstellen tot eene betere
regeling te doen. In September 1871 werd door hen, na raadple-
ging met verschillende deskundigen, een uitvoerig rapport uitge-
bracht, waarbij werd voorgesteld de examens van Regeeringswege
te doen afnemen, terwijl tevens de noodige concept-verordeningen
en programma's werden overgelegd. De gedurige veranderingen
van Ministers en de wensch om nog andere deskundigen over
de programma's te raadplegen, zijn de hoofdoorzaak geweest, dat
eerst in December 1876 door den toenmaligen Minister van Bin-
nenlandsche Zaken, den heer Heemskerk, een voorstel aan den
Koning werd gedaan om „in afwachting van eene wettelijke
„regeling van het zeevaartkundig onderwijs, een reglement en
„programma's vast te stellen voor de examens ter verkrijging van
„een diploma als stuurman aan boord van koopvaardij-schepen”,

hetwelk eindelijk tot het bovenvermelde besluit van 5 Mei 1877 (Staatsblad n°. 98) heeft geleid.

Is het, als men in aanmerking neemt, hoe gedurende lange jaren met de stuurmans-examens is gehandeld, te verwonderen dat „het gehalte onzer zeelieden in de koopvaardijvloot is ver- „minderd,“ zooals de heer Lieftinck het uitdrukte? dat hunne kennis gering is, al mogen dan ook de tafereelen, ontleend aan een werkje van den koopvaardij-kapitein Muller, waarop hij zijne medeleden onthaalde, niet geheel van overdrijving zijn vrij te pleiten? Dat ten gevolge van de nieuwe regeling, die juist moest strekken om aan de misbruiken bij de vroegere examens een einde te maken, veel minder diploma's zouden worden uitgerekte, was te verwachten, en evenzeer, dat de ongunstige uitslag der examens menigeen zou terug houden om de kans te wagen. Maar niet uitsluitend daaraan is het „minder gehalte“ toe te schrijven, noch aan het onvoldoende der vroegere examens, noch aan de meerdere gestrengheid der tegenwoordige, noch aan het gemis van goede zeevaartscholen. Volkomen terecht merkte de heer Lieftinck op, dat „vroeger de jongens van ontwikkelde ouders, „die goed hadden ter schole gegaan en eene goede opvoeding „hadden ontvangen, sloop gingen“; ik zelf zou voorbeelden kunnen aanhalen van mannen, met wie ik in mijne jeugd op de schoolbanken heb gezeten en die later zich als koopvaardij-kapitein hebben onderscheiden. Maar waren in die jaren de zeevaartscholen beter? Was de controle strenger? Volstrekt niet. Moet men daarentegen de oorzaak, dat thans de gezagvoerders en stuurlieden van onze koopvaardijvloot grootendeels uit een minder ontwikkelde stand voorkomen, niet vooral daaraan toeschrijven, dat er in de laatste jaren op dit gebied vrij wat minder te verdienen viel, en dus de prikkel, om na eenige jaren varens een kapitaal bijeen te krijgen, ontbrak? „De reederijen“, zoo merkte de heer Lieftinck op, „hebben in de gezagvoerders harer schepen niet „meer dat volkomen vertrouwen, waardoor ze hun in zekeren zin „onbepaalde volmacht tot handelen kunnen geven.“ Maar is de schuld niet voor een deel bij de reederijen zelve te zoeken, die aan hare gezagvoerders en stuurlieden geen belooning toekenden, in overeenstemming met de van hen gevorderde diensten? Hebben niet vele reederijen zich, wellicht zuinigheidshalve, te vreden gesteld met gezagvoerders of stuurlieden met geen of een onvoldoend diploma? Is daarin niet juist eene der hoofdoorzaken van den achteruitgang te zoeken? Mijns inziens is dit punt zoo-

wel door den heer Lieftinck als door den heer Goeman Borgesius te veel uit het oog verloren. Eerstgenoemde, wijzende op de regeling der stuurmans-examens in 1877 en op het examen, dat bevoegdheid geeft voor onderwijs in de zeevaartkunde, zeide dat „wij „hebben een kop en een staart, maar het lichaam ontbreekt.” De heer Borgesius meende, dat „men de paarden achter den wagen „had gespannen door niet *eerst* te zorgen, dat er in verschillende „streken van het land voldoende gelegenheid was zich te bekwaamen „in de zeemanskunst en *doarna* de gelegenheid te openen om voor „examen-commissiën van die bekwaamheid te doen blijken.” Volkomen billijk komt mij dit oordeel niet voor. Had de Minister Kappeyne aan zijn voornemen uitvoering kunnen geven, dan zou waarschijnlijk in de zitting 1879/80 der Staten-Generaal een wetsontwerp tot geheele herziening der wet van 1863 in behandeling zijn gekomen. Gelijkijdige regeling van de scholen en de stuurmans-examens ware zeker in menig opzicht wenschelijk geweest; maar men verlieze tevens niet uit het oog, dat de eischen, bij die examens te stellen, eerst nauwkeurig moesten worden omschreven, voor dat men een programma kon ontwerpen voor de scholen, waar tot die examens de noodige voorbereiding zou worden gegeven. Maar bovenal, wat zullen zoowel de examens als de scholen baten, indien de leerlingen ontbreken? En *die zullen blijven ontbreken*, zoolang niet uitdrukkelijk eischen worden gesteld omtrent het bezit van een diploma bij hen, die als gezagvoorders of stuurlieden aan boord van koopvaardij-schepen worden geplaatst, evenals zulks in Frankrijk, Engeland, Duitschland, naar ik meen ook nog in andere Staten van Europa geschiedt. De Amsterdamsche Kweekschool voor Zeevaart mag — de heer Borgesius erkende het zelf, — onder de inderdaad goede inrichtingen geteld worden; de gelegenheid om goed onderwijs te krijgen bestond dus, al ware het dan maar alleen te Amsterdam. Als nu de behoefte aan zoodanig onderwijs zoo sterk werd gevoeld, hoe komt het dan, dat er zich zoo weinig aanmeldden om tot die school toegelaten te worden? Voor weinige maanden schreef mij een der bestuurders dier school, tot wien ik eenige vragen dienaangaande had gericht, het volgende: „In de laatste jaren is, zoowel in het „oude als in het nieuwe gebouw der Kweekschool, het getal ge- „schikt bevonden candidaten altijd gebleven beneden de beschik- „bare ruimte. In vroegere jaren is dit anders geweest, doch dan „moet men terug tot den bloeitijd van de Nederlandsche scheep- „vaart. Onze tegenwoordige ruimte zou toelaten ruim het *dubbel*

„aantal candidaten te plaatsen zonder voor overbevolking bevreesd „te behoeven te zijn.”

Ik kan dus tot geen ander besluit komen dan dat er aan „den „kop en den staart,” waarvan de heer Lieftinck sprak, nog iets anders ontbreekt dan „een lichaam”, namelijk een goede grond, waarop dat lichaam zich kan ontwikkelen, en dat in den wagen, waarachter de heer Borgesius meent dat men de paarden gespannen heeft, noodzakelijk, alvorens men die er vóór spant, een *wet* moet geladen worden, waarbij de eischen zijn gesteld, aan welke de gezagvoerders en stuurlieden aan boord van koopvaardij-schepen *moeten* voldoen; men zal het zeker met mij eens zijn, dat deze zaak bezwaarlijk bij een Kon. besluit kan worden geregeld, maar dat daarvoor de medewerking der wetgevende macht noodig is. Dan eerst zal men een behoorlijk aaneensluitend geheel hebben en zullen er voldoende waarborgen voor de bekwaamheid onzer gezagvoerders aanwezig zijn. Zullen echter eene betere regeling der zeevaartscholen en strengere eischen voor verplichte examens voldoende zijn om onze koopvaardijvloot geheel te verheffen van den ongunstigen toestand, waarin zij in de laatste jaren vervallen is? Ik meen dit te mogen betwijfelen, maar laat de beantwoording dezer vraag gaarne over aan hen, die beter dan ik de verschillende oorzaken van den achteruitgang kunnen overzien (*).

Ik kom nu tot hetgeen werd gesproken over de noodzakelijkheid eener herziening der wet van 1863, waarop vooral door de heeren Bredius en Vermeulen werd aangedrongen. Eerstgenoemde scheen bovenal aanleiding daartoe te vinden in „het gebrek aan leeraren.” De Minister had, zoo als hiervóór reeds is medegedeeld, gezegd, dat dit gebrek, althans voor de taalleeraren, niet zoo groot was, daar er na de laatste examens nog 19 ongeplaatst waren. Dit bracht de heer Bredius in verband met de mededeeling van den Minister in de Memorie van Antwoord, dat er onder de leeraren, die onderwijs geven in meer dan één vak, 34 waren, die in één dier vakken nog examen moesten afleggen, om daaruit het besluit te trekken, dat er een tekort van

(*) Dat er andere redenen zijn voor den achteruitgang onzer vaart op O.-Indie kan o. a. blijken uit de dezer dagen verschenen brochure: *Onze Oost-Indievaarders*. Door S. B. Zeverijn. De schrijver wijst verschillende oorzaken daarvoor aan, maar maakt van de onvoldoende voorbereiding der stuurlieden en gezagvoerders in 't geheel geen melding.

15 leeraren bestond. Die conclusie is echter niet juist, vooreerst omdat er onder die 34 slechts een betrekkelijk gering getal taalleeraren zijn, en voorts omdat alleen de begeerte om de scholen zoo eenvoudig mogelijk te regelen en niet voor elk vak een afzonderlijken leeraar te nemen, geleid heeft tot het tijdelijk of voorwaardelijk aanstellen van nog *gedeeltelijk* onbevoegde leeraren; men zou er nog wel enkele voor ééne taal hebben kunnen aanstellen, maar dit zou gepaard zijn gegaan met groote vermeerdering van kosten en met uitbreiding van het stelsel van vakleeraren. De conclusie van den heer Bredius, dat men, „in overweging nemende, dat in de laatste jaren meer dan de helft der candidaten voor de acte-examens werden afgewezen, zonder ander bewijs, gerust mag aannemen, dat de schuld hoofdzakelijk „ligt aan de eischen voor die examens gesteld”, is op zich zelf logisch; de uitslag zou zeker gunstiger geweest zijn, wanneer de examen-commissiën *lagere* eischen hadden gesteld; maar hij heeft geen enkel bewijs geleverd, dat inderdaad *te hooge* eischen door de examinatoren zijn gesteld. De eenige conclusie, die men mijns inziens uit de ongunstige uitkomsten der acte-examens kan maken, is, dat bij de herziening der wet vooral moet worden gezorgd, dat aan de aanstaande leeraren aan middelbare scholen beter dan tot dusverre de gelegenheid moet worden verschafte om de voor hunne belangrijke betrekking noodige kundigheden te verkrijgen. Wanneer de heer Bredius het middelbaar onderwijs meer van nabij kende, zou hij waarschijnlijk ook niet hebben beweerd, dat „het gebrek aan leeraren de kanker is die aan het middelbaar „onderwijs knaagt;” niet het *gebrek* aan leeraren, maar vooral in den aanvang het gebrek aan *bekwame* leeraren, en de noodzakelijkheid om er ook te plaatsen, voor wier kunde men geen voldoende waarborgen had, heeft aan de hoogere burgerscholen kwaad gedaan; blijkens het laatste Regeeringsverslag waren er bij het einde van 1878 van de 600 nog 120, die hunne bevoegdheid alleen ontleenden aan de milde overgangsbepalingen der wet. In den laatsten tijd heeft men gelukkig op voldoende wijze in nagenoeg alle vacatures, vooral voor het onderwijs in talen, kunnen voorzien, en zijn wij dus veel vooruitgegaan.

In de tweede plaats meende de heer Bredius te moeten wijzen „op het programma van het toelatingsexamen. Dat is, zooals „men weet, voor de Rijksscholen bij de Wet vastgesteld, bij „Kon. besluit, doch voor de gemeentescholen, hetzij al of niet „gesubsidieerd, is dit niet het geval. Deze scholen kunnen de

„eischen voor de toelating regelen naar goedvinden. Daaruit volgt „eene groote ongelijkmatigheid, die op hare beurt weder medebrengt, dat daardoor een zeer ongewenschte invloed wordt uitgeoefend op het gehalte, den omvang der eindexamens.” Geheel juist is deze voorstelling niet; voor de Rijksscholen is evenmin een algemeen programma voor het admmissie-examen vastgesteld, als voor de gemeentelijke inrichtingen. Elke Rijksschool heeft voor dat examen haar eigen programma, dat aan de goedkeuring van den Minister moet worden onderworpen; maar het verschil in de eischen voor de onderscheidene scholen, zoo gemeentelijke als Rijksscholen, is zoo gering, dat het bijna overal als hetzelfde kan worden beschouwd en dat het zeker geen den minsten invloed kan uitoefenen bij het eindexamen, dat eerst vijf jaren later wordt afgenomen. Ik ben het echter in zooverre met de conclusie van den heer Bredius eens, dat, nu eenmaal in de wet tot regeling van het hooger onderwijs de eischen van toelating tot de gymnasiën zijn omschreven, de wet op het middelbaar onderwijs eveneens zoodanige eischen voor de hoogere burgerscholen zal behooren te stellen; eene wenschelijke gelijkvormigheid binnen behoorlijke grenzen zal er zeker door bevorderd worden. Toch moet ik opmerken, dat het verschil in de programma's zelven der Rijks- en gemeentelijke scholen, dat is in de regeling van het onderwijs, niet zoo groot is als de heer Bredius schijnt te onderstellen. Slechts in ondergeschikte punten wijken zij af, en het geval, dat volgens den heer B. „zich vaak voordoet, dat een jongmensch „op de eene hoogere burgerschool in de vierde klasse wordt toegelaten, die op eene andere voor de derde wordt afgewezen,” meen ik, op grond mijner ondervinding, als eene hoogst zeldzame uitzondering te mogen beschouwen.

Eene derde aanmerking van den heer Bredius gold de verplichte leervakken der hoogere burgerscholen; de heer Vermeulen sloot zich geheel hierbij aan en trad zelfs omtrent sommige in enkele bijzonderheden. Dat ik in dit opzicht volkomen met hen instem, zal ik wel niet behoeven te verklaren, daar ik reeds vóór zes jaren in dit tijdschrift daarop heb aangedrongen. Ook waar het te doen is om vereenvoudiging van het eindexamen door vermindering van vakken en van het getal der commissiën, ga ik gaarne met den heer Bredius mede, maar niet met den heer Vermeulen, als hij van de eindexamens schoolexamens wil maken, en de bevoegdheid tot het uitreiken van een diploma aan alle openbare en bijzondere hoogere burgerscholen wil toekennen.

De kwestie der eindexamens is eene der hoofdkwestiën, die bij de herziening der wet ter sprake komen en omtrent welke de gevoelens waarschijnlijk het meest zullen uiteenloopen. In zijn lezenswaardig opstel over *de hoogere burgerschool van vijfjarigen cursus* in de *Vragen des tijds* van 1880 heeft Dr. J. Campert een overzicht van de verschillende meeningen gegeven, die omtrent dit punt waren geuit, in 1872 door eene commissie uit de *Vereeniging van leeraren bij het M. O.*, in 1873 door Dr. E. van der Ven, toenmaals Directeur der Haarlemsche school, in 1875 door den ondergeteekende, in 1876 door de Nutscommissie, in 1880 door Prof. van Geer, om ten slotte tot de conclusie te komen: „Schoolexamens „zonder Regeerings-commissarissen, onder toezicht van de inspecteurs „en de plaatselijke schoolcommissie”, terwijl hij het bezit van het getuigschrift van zoodanig examen voldoende acht om tot het examen van O. I. ambtenaar te worden toegelaten, maar niet voor de Polytechnische school. Dr. van der Ven wil „binnen zekere grenzen aan „de h. b. s. een recht zien toekennen, *eenigszins* gelijkstaande met „het recht van promotie, aan de latijnsche scholen en gymnasia „gegeven.” Ook de Nutscommissie wilde een eindexamen, door de leeraren afgenomen onder behoorlijke controle van een of twee „deskundigen.” Prof. van Geer acht controle bij het school-eindexamen onnoodig, „wanneer het onderwijs aan de school volledig „is en door bekwame en bevoegde docenten wordt gegeven.” Hij vindt voldoende waarborg in het toezicht op het onderwijs en in de openbaarheid der examens. Opmerkelijk is het evenwel, dat allen erkennen dat een eindexamen, zooals het tot dus verre is afgenomen, nut heeft gesticht en ook voor de toekomst nog hoilzaam zou kunnen werken.

Ik heb mij in 1875, op grond van de toen opgedane ondervinding, tegen school-eindexamens verklaard, en hetgeen ik sedert dat tijdstip heb gezien, heeft mij nog in die meening bevestigd. Ik geef gaarne toe, dat school-eindexamens eene uitmuntende zaak in theorie zijn, *si tout était pour le mieux dans le meilleur des mondes possibles*; maar leeraren, directeuren, inspecteurs, zelfs „Regeerings-commissarissen” zijn ook menschen en dus niet vrij van menschelijke zwakheden! Wat deze vermogen, dat heeft helaas! de geschiedenis der gymnasiën met hun *jus promovendi* meer dan genoeg getoond. Maar, zegt men, op de eindexamens der gymnasiën werd geen toezicht uitgeoefend, evenmin als op de gymnasiën zelven, behalve door de plaatselijke collegiën van curatoren; zij, die thans bij de hoogere burgerscholen school-eindexamens willen invoeren, wijzen

op het toezicht, dat door inspecteurs en plaatselijke commissiën wordt uitgeoefend, en sommigen verlangen bovendien controle door Regeerings-commissarissen op dergelijke wijze, als voor de gymnasiën door de wet van 1876 is voorgeschreven. Gaan wij eens na, wat deze middelen van controle kunnen uitwerken.

Het door de plaatselijke commissiën uitte oefenen toezicht is voor dat doel m. i. onvoldoende; vooreerst omdat men niet mag aannemen, dat de leden der commissie overal onderwijs-specialiteiten zijn, wat toch wel in de eerste plaats noodig zal zijn, en voorts omdat dit middel geheel ongeschikt is om eenheid te brengen in de aan verschillende scholen af te nemen examens; de maatstaf van beoordeeling zou, onder den invloed van allerlei locale omstandigheden, op de eene plaats een geheel andere worden dan op de andere. Maar ook het toezicht van den inspecteur is ten eenemale voor dit doel onvoldoende; men bedenke wel, dat hij slechts *toezicht* uitoefent en hoegenaamd geen *macht* heeft. Bij de Rijks hogere burgerscholen kan hij nog in zekeren zin als de vertegenwoordiger van den Minister worden beschouwd, zoodat zijne voorstellen tot verwijdering van ongeschikte leeraren, tot het weren van misbruiken of tot betere organisatie der school, als deze door hem noodig geacht wordt, eenige kans van slagen hebben; maar welke is zijn officieele invloed bij de gemeentelijke inrichtingen? Nageenog geene. Ik zou menig voorbeeld uit mijne eigene ervaring kunnen bijbrengen ten bewijze hoe weinig gewicht soms een advies van den inspecteur in de schaal legt, al kan ik dan ook tevens andere gemeenten noemen, waar men niet dan om overwegende redenen van mijn advies pleegt aftewijken; maar zal de inspecteur in dit opzicht iets kunnen uitwerken, dan is het niet voldoende, dat hij op *enkele* scholen invloed kan uitoefenen; hij moet *overal* invloed, of nog liever *macht* hebben. Heeft hij die niet, kan hij geen gemeentebestuur *dwingen* tot verbeteringen in de regeling der school of in het gehalte der leeraren, dan zullen zijne pogingen veelal zonder gunstigen uitslag blijven. Zal men aan inspecteurs, aan Rijks-ambtenaren, bij de wet zoodanige macht toekennen om in te grijpen in de regeling van de gemeentelijke scholen? Men zou geheel een vreemdeling in Nederland moeten zijn om te durven beweren, dat dit ooit het geval zal zijn. Zelfs op de keus van het onderwijzend personeel der gemeentescholen kan de inspecteur betrekkelijk slechts weinig invloed uitoefenen; hij geeft wel advies overeenkomstig het voorschrift der wet (art. 29), maar niet zelden brengt de plaatselijke commissie van toezicht, hoewel

krachtens de wet niets met de zaak te maken hebbende, een ander advies uit; en dan gebeurt het menigmaal, dat het collegie van Burgemeester en Wethouders en de gemeenteraad, meer gewicht hechtende aan het advies van de door hen voorgedragen en benoemde plaatselijke commissie dan aan dat van den Rijks-ambtenaar, een z. i. minder geschikt persoon tot leeraar of directeur benoemen. Bekraching van de benoemingen aan de door het Rijk gesubsidieerde scholen door den Minister van Binnenlandsche Zaken wordt niet gevorderd; ik moet trouwens erkennen, dat ik daarin niet veel meer dan eene formaliteit zou zien en er dus niet veel waarde aan zou hechten.

Is de regeling der school niet goed, is de verdeeling der leer- vakken onder de docenten ondoelmatig, ook dan kan de inspecteur er weinig aan doen, behalve op sommige plaatsen door persoonlijk invloed. Geniet de school een Rijks-subsidie, dan moet het raadsbesluit, waarbij het getal der leeraren en het bedrag hunner jaarwedden zijn vastgesteld, wel door den Minister worden goedgekeurd, maar de ondervinding heeft mij ook al geleerd, dat die maatregel niet veel te beduiden heeft, en de niet-gesubsidieerde inrichtingen behouden bovendien toch hunne geheele vrijheid. Ik zou uit mijne zeventienjarige ondervinding menig voorbeeld kunnen bijbrengen om te toonen, hoe weinig de invloed van den inspecteur in den regel uitwerkt; ik zal echter een enkel feit mededeelen, maar daarbij den naam van de betrokken gemeente achterwege laten.

Aan eene der onder mijn toezicht geplaatste hoogere burgerscholen, die over 't algemeen een goeden naam had, was sedert eenigen tijd de toestand van het onderwijs minder goed geworden; onder de redenen, die daartoe hadden geleid, was in de eerste plaats te noemen, dat men het onderwijzend personeel der school tevens, om zijne overigens vrij slechte financieele positie te verbeteren, belast had met onderwijs aan twee, drie of vier andere inrichtingen van onderwijs in dezelfde gemeente, zoodat er verscheidene onder waren, die 25 à 30 lesuren of zelfs meer per week te geven hadden in talrijke klassen aan drie of vier verschillende scholen. Onder die klassen waren er die, uithoofde van het getal der leerlingen, in parallel-afdeelingen hadden moeten gesplitst worden; maar hiervoor was men, uit hoofde van de kosten, teruggedeinsd. Was het te verwonderen, dat dit alles op den ijver der leeraren en op het gehalte van het onderwijs een ongunstigen invloed uitoefende? Ik had zoowel in gesprekken

met leden van het dagelijksch bestuur, als officieel bij gelegenheid van vacatures, op het verkeerde daarvan gewezen, maar men achtte het niet noodig verandering in de regeling te brengen. In 1876 meldden zich 8 leerlingen van de 5^e klasse der school aan om bij de provinciale commissie het eindexamen af te leggen; die commissie, zamengesteld uit leeraren van een viertal scholen, waaronder ook de hier bedoelde, achtte niet minder dan 5 van deze jongelieden ongeschikt om het getuigschrift te ontvangen. Het volgend jaar melden zich weer 8 leerlingen der zelfde school aan bij de provinciale commissie; andermaal konden slechts 3 worden toegelaten. Die herhaalde ongunstige uitslag trok terecht de aandacht en kwam zelfs in eene zitting van den gemeenteraad ter sprake; men begreep eindelijk, dat het noodig was de organisatie der school te wijzigen en haar personeel zooveel mogelijk van andere scholen los te maken; de leeraren spannen zich natuurlijk in om betere resultaten van hun onderwijs te verkrijgen, op de overgangs-examens werd scherper toegezien, en de uitslag was, dat in 1878 alle candidaten dezer school — er waren er toevallig weer acht, — het getuigschrift van voldoende afgelegd eindexamen kregen. De school is sedert merkbaar vooruitgegaan en handhaaft weder haren vroegeren naam. Zou diezelfde uitkomst verkregen zijn, wanneer men school-eindexamens had gehad? Zouden de directeur en de leeraren der school den moed hebben gehad tot tweemaal toe zoodanig vonnis over de meerderheid hunner eigene leerlingen uittespreken, — een vonnis trouwens, waarvan zij de billijkheid moesten erkennen, — en in de oogen van het publiek de resultaten van hun eigen onderwijs af te keuren? Ik geloof niet, dat iemand dit zal durven beweren, zelfs de betrokken leeraren zelven niet. Is het dus niet bijna zeker, dat die school op de helling, waarop zij geraakt was, al lager en lager zou zijn gezonken en dat zij, wanneer de eindexamens door de eigen leeraren werden afgenomen, jaar in jaar uit, aan ongeschikte candidaten het getuigschrift zou hebben afgegeven?

Zoals ik zoo even reeds opmerkte, men heeft in ons land een atkeer van al te groote inmenging van het centraal bestuur, hetzij rechtstreeks, hetzij door tusschenkomst van Rijks-ambtenaren; maar gesteld eens, dat men aan de inspecteurs meer macht wilde toekennen, dan zou hun werkkring tevens van aard veranderen en zouden vooral hunne bezigheden zeer in omvang toenemen. De heer Vermeulen heeft met lof melding gemaakt van de „bezuiniging”, verkregen door vermindering van het getal inspecteurs van drie

tot twee, toen in 1873 aan Dr. Staring, uithoofde van zijn slechten gezondheidstoestand, een wachtgeld werd toegekend; maar hij schijnt niet bedacht te hebben, dat de door hem voorgespiegelde bezuiniging op de kosten der eindexamens, wanneer die school-examens zouden worden, geheel illusoir zou zijn, daar in dat geval veel meer voor toezicht zou moeten worden uitgegeven. Immers, wil men dat alleen door het van Rijkswegen uitgeoefend toezicht op den toestand van het onderwijs aan de hogere burgerscholen, zoo mogelijk, hetzelfde zal worden bereikt, wat thans de eindexamens doen, dan is eene aanzienlijke vermeerdering van het getal der inspecteurs onmisbaar. Ik heb thans onder mijn toezicht 29 openbare hogere burgerscholen voor jongens en 7 voor meisjes, — hierbij komen binnen kort nog een viertal nieuwe, — 20 burger-dag- of avondscholen of inrichtingen die er de plaats van innemen, en bovendien ruim 30 teekenscholen, industriescholen, ambachtsscholen, zeevaartscholen en dergelijke instellingen. Men zal licht inzien, dat het niet eens mogelijk is een negentigtal inrichtingen, waaronder vele van grooten omvang, gelegen in vijf verschillende provinciën, geregeld ieder jaar te bezoeken, en dat het bezoek aan sommige slechts vluchtig kan zijn, al is men, zoo als bij mij het geval is, nagenoeg de helft van het jaar van huis afwezig, en dat te midden van vele administratieve bezigheden, die nooit stil staan. Wil men, dat alleen door het toezicht van deskundige inspecteurs op het gehalte der scholen zulk een overwegende invloed worde uitgeoefend, dat men gerust aan directeuren en leeraren het recht kan toekennen om een getuigschrift van wel afgelegd eindexamen uittereiken, dat naar buiten werkt en rechten geeft, dan moet men, in plaats van twee, er minstens een zestal met meer macht benoemen, onder verplichting van drie of viermaal 's jaars aan elke der onder hun toezicht staande scholen den gang der zaken zorgvuldig nategaan. De heer Vermeulen zal dus zien, dat, zoo op de eindexamens al wat wordt uitgewonnen, de inspecteurs, ook al blijft hun tractement even karig als thans het geval is, des te meer zullen kosten. Als ik in aanmerking neem, hoezeer hij de vroegere vermindering van het toezicht toejuichte, dan moet ik betwijfelen of hij met de uit de wijziging van de eindexamens noodzakelijk voortvloeiende versterking daarvan wel bijzonder ingenomen zou zijn.

Maar geven staats-eindexamens, provinciale of op andere wijze afgenomen, mits niet uitsluitend door de eigen leeraren, dan

meer waarborg? Als men den heer Vermeulen gelooven mag, niet. „Gesteld,” zoo sprak hij, „dat in eene provincie drie hoogere „burgerscholen bestaan, dan zal ieder in den regel een derde van „het personeel voor de examen-commissie leveren. Voor zeker ge- „deelte worden dus de candidaten toch geëxamineerd door hunne „eigene leeraren, voor een ander gedeelte zijn verscheidene col- „lega's gelijktijdig bezig om wederkeerig elkanders arbeid, de „vruchten van elkanders onderwijs te beoordeelen. Welwillendheid „en toegevendheid jegens de candidaten is ook welwillendheid en „toegevendheid jegens de collega's. Wanneer er sprake kan zijn „van direct belang der leeraren bij den goeden afloop der examens, „dan bestaat dat belang evenzeer hier.” Hij voegde er nog bij, dat hij dit niet zeide op grond van de ondervinding, opgedaan toen hij een paar malen lid van zoodanige commissie was geweest; hij wilde er zelfs „den schijn niet van aannemen, als had hij het „oog op *bepaalde* commissiën of provinciën.” Maar waarop berust *dan* die onderstelling, dat de leeraren jegens elkanders leerlingen eene *te groote* toegevendheid uitoefenen? Durft de heer Vermeulen zich niet op zijne ondervinding beroepen, ik durf het wel op de mijne; in vier verschillende provinciën heb ik herhaaldelijk de eindexamen-commissiën gepresideerd en geene dier keeren heb ik bewijzen gevonden van al te groote toegevendheid der leeraren jegens elkanders leerlingen.

Is bovendien het boven vermelde voorbeeld van een tweemaal herhaalden ongunstigen uitslag der examens aan eene zelfde, buitenaf zelfs bijzonder goed aangeschreven school, niet een sprekend bewijs van de eerlijkheid der examinatoren en tevens van den heilzamen invloed, dien onder onderlinge controle afgenomen eindexamens uitoefenen? Dat dit feit niet geheel op zich zelf staat, blijkt ook uit den uitslag der eindexamens in 't algemeen; als die onderlinge „welwillendheid en toegevendheid” zoo groot waren, hoe zou het dan mogelijk zijn, dat jaar in, jaar uit, nog ongeveer 15 ten honderd der candidaten werden afgewezen?

Sommigen willen het stelsel van Regeerings-commissarissen, dat door de wet van 1876 voor de gymnasiën is voorgeschreven, ook voor de hoogere burgerscholen invoeren. Maar als men ziet, hoezeer de meeningen omtrent deze zaak uiteenloopen, hoe men meer en meer tot het besluit schijnt te komen, dat de rol van den ge-committeerde eene hoogst onaangename, ja soms eene onmogelijke is, dan geloof ik dat men verstandig zal doen dit stelsel niet bij de hoogere burgerscholen in te voeren, dan nadat het bij

de gymnasiën proefhoudend is bevonden, hetzij onder den oorspronkelijken vorm van de wet van 1876, hetzij onder den gewijzigden vorm, die de grondslag uitmaakt van het onder dagteekening van 30 Januari jl. aan de Staten-Generaal ingezonden voorstel tot wijziging dier wet. (*) Men bedenke toch, dat het getal der hoogere burgerscholen, die leerlingen voor het eindexamen leveren, binnenkort 35 zal bedragen, en dat men dus ieder jaar een gelijk getal gecommiteerden zal moeten aanwijzen, geschikt om het examen in wis- en natuurkundige wetenschappen, in geschiedenis en aardrijkskunde, en in vier talen te controleeren en het schriftelijk werk daarin te beoordeelen? waar zal men die personen vinden? En gesteld, men kan ze vinden, welke zal dan hun invloed zijn? Mijne drieledige ondervinding als leeraar, als directeur en als inspecteur geeft mij de innige overtuiging, dat niets gemakkelijker is dan zoodanigen gecommiteerde een rad voor de oogen te draaijen, zelfs al geeft men hem zooveel macht, als het boven vermelde wetsontwerp voor de gymnasiën beoogt.

Men moet hierbij nog eene zaak niet uit het oog verliezen. Zoowel de gymnasiën als de hoogere burgerscholen hebben hunne eigene geschiedenis; de gymnasiën hebben, met uitzondering van weinige jaren na 1845, een onbeperkt *jus promovendi* gehad; bij de hoogere burgerscholen heeft men, vooral omdat aan het diploma rechten van verschillenden aard verbonden zouden zijn, het examen doen afnemen door commissiën, uit leeraren van verschillende scholen samengesteld. Zal men nu eensklaps bij deze scholen van het eene uiterste tot het andere overgaan? Waarom niet liever eerst getracht in de eindexamens, zooals zij in de laatste vijftien jaren zijn afgenomen, verbetering aan te brengen? Dit is juist een punt, dat de bestrijders veel te veel uit het oog verliezen, nl. dat hunne bedenkingen veel meer gericht zijn tegen het eindexamen, zooals het tot dusverre werd afgenomen, dan wel tegen het stelsel zelf. Moet men een stelsel afkeuren omdat het verkeerd is toegepast? Zeker neen; men beginne dan liever met die toepassing te wijzigen en te verbeteren. Elf commissiën, van welke sommige slechts een drietal candidaten of weinig meer te examineeren hebben, geven natuurlijk aanleiding tot onnoodige uitgaven, terwijl bovendien het groote getal commissiën eenheid in de eischen bijna onmogelijk maakt;

(*) Uit het Voorloopig Verslag, verschenen nadat het bovenstaande was geschreven, meen ik te mogen afleiden, dat ook in de Tweede Kamer het vertrouwen in het stelsel van den „gecommiteerde“ niet bijzonder groot is.

maar vooral het voorschrift der wet, dat het examen zich uitstrekt over *alle* aan de school onderwezen vakken, behalve gymnastiek en schrijven, werkt nadeelig op het examen, even als het op het onderwijs zelf een schadelijken invloed kan uitoefenen. Maar als nu bij de wet het programma der scholen eene aanzienlijke vereenvoudiging ondergaat, als tevens wordt voorgeschreven, dat het eindexamen zich bijv. zal bepalen tot wiskunde, natuurkunde en scheikunde, geschiedenis en aardrijkskunde, de moedertaal en twee of drie vreemde talen, alsmede teekenen, hoe zal dan zoodanig examen, afgenomen door eene commissie, uit leeraren van verschillende scholen samengesteld, een nadeeligen invloed op de school kunnen uitwerken? Behoeft men dan bevreesd te zijn voor „dressuur” in het laatste schooljaar? Voor de talen is dressuur eene onmogelijkheid, vooral wanneer men niet meer, zoo als thans, in letterkunde examineert; voor wiskunde evenzeer; men zal toch oefening in het oplossen van vraagstukken en repetitie van het geleerde geen dressuur willen noemen? Evenmin kan ik eene flinke herhaling van natuur- en scheikunde, van geschiedenis en aardrijkskunde in het laatste jaar met dressuur gelijkstellen. Repetitie zal bij school-eindexamens evenzeer noodig zijn, als wanneer de examens door eene Staatscommissie worden afgenomen; voor jongelieden die op 17 à 18jarigen leeftijd gereed staan de maatschappij in te treden, is het nuttig, ja zelfs noodzakelijk een terugblik te werpen op het voornaamste, dat zij de laatste jaren geleerd hebben en vooral, wat bij eene herhaling gemakkelijk kan geschieden, de zaken nog eens uit een ander, veelal ruimer gezichtspunt te beschouwen. En als men dan het getal commissiën tot vier, wellicht tot drie beperkt, wanneer men die samenstelt uit de meest geschikte directeuren en leeraren uit verschillende streken van het land, wanneer men van het mondeling examen in eenig vak hen vrijstelt, die bij het schriftelijk werk bewijzen van meer dan voldoende kennis daarvan hebben geleverd, wanneer men door deze endergelijke maatregelen het eindexamen herleidt tot den meest eenvoudigen vorm, dan zal men niet behoeven bevreesd te zijn voor africhting aan de scholen, noch voor groote uitgaven, terwijl men toch de heilzame terugwerkende kracht op de scholen zelve door middel van onderlinge controle zal behouden. Dan zal het ook niet noodig zijn allerlei speciale admissie-examens voor Oost-Indische ambtenaren, voor de Polytechnische school, voor telegrafisten, voor artsen enz. op nieuw in te voeren. (*) Het is wenschelijk, dat

(*) Waaron Dr. Campert, bij de invoering van school-eindexamens, alleen voor

het algemeene eindexamen in verbeterden vorm de plaats van al deze blijve innemen, al ware het maar alleen opdat het getal der examens niet onnoodig worde vermeerderd.

Het is mijne innige overtuiging, dat ieder, die den toestand van nabij kent, die de zaak kan beoordeelen op grond van ondervinding, niet aan eene enkele maar aan vele scholen opgedaan, en geen persoonlijk belang heeft bij school-eindexamens, in mijne meening zal moeten deelen, dat, op dit oogenblik althans, eindexamens zonder afdoende controle bij de examens zelve op het onderwijs aan de hoogere burgerscholen een nadeeligen invloed zouden uitoefenen en binnen weinige jaren tot achteruitgang, ja wellicht tot ondergang dier inrichtingen zouden leiden. Men bedenke toch, dat onze hoogere burgerscholen nog jeugdige inrichtingen zijn; de eerste eindexamens hadden in 1866 plaats en het thans vigeerende reglement dateert van 1870; wordt de wet herzien in een geest, als algemeen verwacht wordt, dan zal het programma der hoogere burgerscholen eene aanmerkelijke wijziging ondergaan, die op het onderwijs een grooten invloed zal kunnen uitoefenen; zij zullen dan als 't ware nieuwe inrichtingen worden, op welke organisatie een nauwlettend toezicht noodig is; het meer dan vroeger haar toe te kennen karakter van „scholen voor algemeene ontwikkeling” maakt het meer dan ooit wenschelijk, dat het daaraan te gronde te leggen beginsel overal op dezelfde wijze worde toegepast. Dat dit niet alleen door het toezicht of door programma's kan geschieden, meen ik boven te hebben aangetoond; laat dus de terugwerkende kracht van een eenvoudig eindexamen, afgenomen op dergelijke wijze als ik hiervóór heb trachten te schetsen, haren invloed in dien zin doen gevoelen! Heeft die eens een tiental jaren gewerkt en kan men dan de instellingen zelve als volkomen geconsolideerd beschouwen, dan is wellicht het oogenblik aangebroken, dat aan school-eindexamens kan worden gedacht; maar vóór dat tijdstip zou ik zulk eene proefneming uiterst gevaarlijk achten, vooral omdat men, als men eenmaal het beginsel van Staats-eindexamens heeft losgelaten, niet licht weder daartoe zal terugkeeren. (*)

Over den wensch van den heer Bredius, dat meer Rijks hoogere

de Pol. school een toelatings-examen wil, doch niet voor de a. s. O.-I. ambtenaren, artsen enz., is mij niet duidelijk. Als het getuigschrift voor het eene geval geen waarborgen geeft, waarom is het dan voor een ander geval wel voldoende te achten?

(*) Eerst nadat het bovenstaande geschreven was, kwam mij het opstel van Dr.

burgerscholen mochten worden opgericht, zal ik niet in bijzonderheden treden; maar ik mag niet nalaten hier de warme woorden over te nemen, waarmede hij dit gedeelte zijner redevoering sloot: „Immers naar mate meer zorg wordt besteed voor het middelbaar onderwijs, in diezelfde mate zal de welvaart der bevolking in hare draagkracht toenemen. Dat daarom de Minister zonder uitstel, na ernstig onderzoek, maatregelen neme, om in die gemeenten, waar de gelegenheid om middelbaar onderwijs te ontvangen, hoewel door de behoefte geëischt, niet mocht bestaan, scholen te vestigen, en dat hij niet schrome, welke ook de bezuinigingsmanie dezer Kamer zijn moge, voor dit doel, dat is een nuttig doel, aan de Kamer voorstellen te doen.”

Die „bezuinigingsmanie” speelde, zoo als wij reeds bij het bespreken der eindexamens gezien hebben, eene hoofdrol in de redevoeringen en argumenten van den heer Vermeulen. Zij verleidde hem zelfs nog een stap verder te gaan en te beweren, dat vereenvoudiging van het programma der hoogere burgerscholen tot aanzienlijke vermindering der kosten voor personeel zou leiden; terwijl thans elke school gemiddeld 12 à 13 leeraren telde, zou men voortaan met 8 of hoogstens 9 leeraren kunnen volstaan, en de kosten zouden naar evenredigheid verminderen. Hij voegde er evenwel bij: „Ik beweer, dat bij zoodanige vermindering van het aantal leeraren het onderwijs niet alleen geen schade kan lijden, maar veel zal verbeteren. De groote kanker van ons middelbaar onderwijs, de groote paedagogische fout, die zich daarbij doet gevoelen, is het overdreven vakonderwijs, het telkens veranderen van den leeraar in dezelfde klasse, die niet meer dan een paar uren per week les geeft, eene onderhoudende voordracht houdt misschien; maar de persoonlijkheid zijner leerlingen moet hem noodzakelijk vreemd blijven; als paedagoog is zijn invloed nihil.”

In deze voorstelling is eene groote overdrijving; ik meen tegenover de ondervinding, door den heer Vermeulen aan ééne

C. B. Spruyt in het Maart-nummer van *de Gids* over de eindexamens der gymnasiën in handen. Tot bijzondere opmerkingen geeft het mij geen aanleiding. Van het thans in werking zijnde eindexamen der h. b. s., evenals van andere Staatsexamens, hangt de schrijver — de Hoogleeraar houde mij deze opmerking ten goede, — een tafereel op, dat wel wat van eene caricatuur heeft; zijn betoog gaat m. i. ook mank aan de hierboven reeds vermelde fout van andere bestrijders, die alleen het oog hebben op de eindexamens, zooals zij thans worden afgenomen, en niet nagaan, of de gebreken niet grootendeels, zoo niet alle, door eene andere regeling zouden zijn uit den weg te ruimen.

openbare en aan ééne bijzondere school opgedaan (de laatste is mij geheel onbekend, en ik weet dus niet, of daar het stelsel van vakleeraren in den door hem vermelden zin wordt toegepast) de mijne aan een groot aantal scholen te mogen stellen. En die ondervinding heeft mij geleerd, dat gevallen, zooals de heer Vermeulen heeft vermeld, zich uiterst zelden voordoen; bijna uitsluitend bij leeraren in staathuishoudkunde of boekhouden, die alleen in de hoogere klassen les geven. Bovendien is het in de laatste jaren steeds het streven geweest om, waar het maar eenigszins kon, bij vacatures die verdeeling anders te regelen en het onderwijs in staatswetenschappen aan den leeraar in geschiedenis of aardrijkskunde, dat in boekhouden aan den leeraar in wiskunde op te dragen (*). Ik heb mij de moeite getroost eens nauwkeurig na te gaan, hoe de toestand is bij de openbare hoogere burgerscholen, die onder mijn toezicht zijn geplaatst. Van de 28 openbare hoogere burgerscholen in de provinciën Zuidholland, Noordholland, Groningen, Friesland en Drenthe zijn er 10, die parallelklassen bezitten; dientengevolge tellen die 28 scholen, waaronder 15 van vijfjarigen cursus, te zamen 160 verschillende klassen, in welke wekelijks 5176 lessen te geven zijn. Dit onderwijs wordt gegeven door 332 leeraren, waaronder er slechts 59 zijn, die minder dan 10 lessen per week hebben; men ziet, ik heb de grens nog vrij ruim genomen. Van deze 59 leeraren geven er 19 onderwijs in staatswetenschappen, boekhouden of in deze beide vakken, 13 uitsluitend in gymnastiek, 9 in teekenen, 6 in schrijven; voorts 5 in een of meer onderdeelen der natuurkundige wetenschappen, 3 in wiskunde, 3 in eene vreemde taal en één in aardrijkskunde; onder de 12 laatstgenoemden zijn onderscheidene directeuren van groote scholen, aan wie men met opzet een gering getal lessen heeft opgedragen. Is de toestand dus wel zoo erg, als de heer Vermeulen het heeft voorgesteld? Deze 59 leeraren, waarvan er dus gemiddeld twee aan elke school zijn, geven toch gemiddeld elk nog 6 uren per week. Telt men hierbij de andere, dan komen gemiddeld voor ieder der 332 leeraren 15 à 16 lessen per week; laat men de 59 buiten beschouwing, dan blijven er voor de 273 overigen nog 4827 uren, dus gemiddeld per hoofd 17 à 18 uren. Wanneer men nu in aanmerking neemt, dat daaronder ook nog

(*) Voor een groot deel is het aan deze maatregelen toetschrijven, dat er aan de scholen nog verscheidene leeraren met onvolledige bevoegdheid gevonden worden, zooals hiervóór reeds is opgemerkt.

een vijftig- of zestigtal leeraren in gymnastiek of in teekenen begrepen zijn, die in den regel minder dan 20 lesuren per week hebben, dan zal men tot het besluit komen, dat de bestaande toestand tamelijk wel overeenkomt met den wensch van den heer Vermeulen, als hij meent dat ieder leeraar zonder overdreven inspanning 20 lesuren per week kan geven.

Maar iets anders is het, wanneer hij uit dit gemiddeld cijfer van 20 lesuren en het door hem aangenomen cijfer van 5×28 of 140 lesuren per week voor eene school van vijfjarigen cursus het besluit trekt, dat „een corps van 7, of wil men het zeer „ruim nemen, van 8 of hoogstens 9 leeraren aan eene hogere „burgerschool, waar geen parallel-klassen gegeven worden, vol- „doende moet geacht worden.” Vooreerst is een getal van 28 lesuren per week voor elke klasse gering te noemen; de heer Vermeulen schijnt uit het oog verloren te hebben, dat onder de indertijd door mij voorgestelde 32 uren 5 of 6 uren voor teekenen en gymnastiek begrepen zijn, die geene inspanning van den geest vorderen, zoodat het eigenlijk getal lesuren, waarbij dit wel het geval is, 26 of 27 per klasse bedraagt, dus 4 à 5 per dag. Bovendien, wanneer men uit het programma der hogere burgerschool sommige vakken verwijderd, dan geschiedt dit ook om aan sommige andere, bijv. de vreemde talen, meer tijd te kunnen besteden. Indien thans op enkele plaatsen van de leerlingen te veel inspanning geëischt wordt, dan is dit veel eer aan het vele huiswerk toe te schrijven; maar ook hierin is reeds verbetering gekomen in de laatste jaren; ik zou onderscheidene directeuren van hogere burgerscholen, zoowel gemeentelijke als Rijksscholen, kunnen noemen, die zich veel moeite getroosten om zorgvuldig na te gaan, hoeveel tijd de jongens aan hun huiswerk besteden, en als het te veel is, aanstonds van hun gezag gebruik maken om het te verminderen. Ik wil gaarne toegeven, dat er in de eerste jaren na de invoering der wet, zoowel op dit als op ander gebied, gezondigd is; maar het zou onbillijk zijn te ontkennen, dat in de laatste jaren ontzaglijk veel is verbeterd. Intusschen gaan onze bestrijders voort met te laken en te beschuldigen op grond van hetgeen voor eenige jaren aan enkele scholen plaats had, en men maakt conclusiën, als of alles nog juist zoo was als tien, twaalf jaren geleden. Tegen zulk eene wijze van bestrijding helpt geen redeneeren!

De heer Vermeulen wil vooral het getal leeraren verminderen door combinatie van vakken. „De cosmographie bijv. kan zeer

„goed vereenigd worden met de physische aardrijkskunde. Waarom „de mechanica niet vereenigd met de physica, de mineralogie „met anorganische scheikunde, de technologie met de scheikunde „in 't algemeen?” Maar ik vraag, wie heeft er ooit aan *gedacht*, ik zeg nog niet eens, het in praktijk gebracht, om een afzonderlijken leeraar aan eene hoogere burgerschool te verbinden voor mineralogie, of voor kosmographie, of voor mechanica, of voor technologie? Kan de heer Vermeulen eene enkele school in Nederland aanwijzen waar dit het geval is? Bij de onder mijn toezicht gestelde althans is er *geen enkele*, op welke ééne dezer onderstellingen van toepassing is! Trouwens, wanneer de wet herzien wordt, is het te verwachten, dat al de hier genoemde vakken van den rooster der lessen zullen verdwijnen; dan zal er voor zulke beweringen zelfs geen *schijn* van grond meer bestaan.

Maar ook met combinatie van andere vakken moet men niet te ver gaan. Nu reeds wordt Nederlandsch dikwijls gecombineerd ôf met eene vreemde taal, ôf met geschiedenis of aardrijkskunde; de beide laatsgenoemde zijn veelal in handen van een zelfden leeraar; ook zou ik verscheidene scholen kunnen noemen, waar, bijzonder in lagere klassen, een zelfde leeraar met het onderwijs in twee vreemde talen belast is; in de hoogere zijn wiskunde, werktuigkunde en natuurkunde veelal in ééne hand, en evenzoo scheikunde en natuurlijke historie; aan scholen van driejarigen cursus is het eene zeldzame uitzondering, zoo de verschillende onderdeelen der natuurkundige wetenschappen niet aan denzelfden leeraar zijn opgedragen. De voorstanders van het stelsel van vakleeraren *quand même* blijven steeds in gebreke aan te wijzen, *hoe* men verder kan gaan dan thans het geval is, zonder aan de degelijkheid van het onderwijs te kort te doen en de middelbare school, wat den aard en het gehalte van het onderwijs betreft, tot eene lagere school te maken. Sommigen willen aan „bekwame” hoofdonderwijzers de bevoegdheid toekennen voor onderwijs in verschillende vakken aan de hoogere burgerschool. Zal de acte, die zij vertoonen, dan eene bijzondere aanwijzing bevatten, dat zij boven het gewone peil staan? Zoo niet, hoe zal het dan mogelijk zijn van de hoogere burgerschool, aan welke het onderwijs door zoodanige hoofdonderwijzers gegeven wordt, iets anders, iets beters te maken dan eene school voor meer uitgebreid lager onderwijs? Ik heb niets tegen de reeds op vele plaatsen in lagere klassen ingevoerde combinatie van Nederlandsch ôf met geschiedenis en aardrijkskunde, ôf met eene of twee vreemde

talen, evenmin tegen die van wiskunde met natuurlijke historie, en ik acht het inderdaad wenschelijk dat de nieuwe wet, door eene betere regeling der acte-examens, dit in de hand werke; maar verder zie ik niet, dat men kan gaan. Men klaagt, dat van de leerlingen op de school te veel wordt geëischt, omdat men hun in te veel zaken onderwijs geeft, en hun daardoor slechts oppervlakkige kennis mededeelt; en toch wil men, dat de leeraren in staat zullen zijn in al die meest uiteenloopende vakken onderwijs te geven! Zeker geen beter middel dan dit, om de oppervlakkigheid ten troon te verheffen!

Eene laatste opmerking bij de begrootings-discussiën gold de acte-examens, of juister gezegd, de programma's bij het Kon. besluit van 3 Augustus 1879 (Staatsblad no 148) vastgesteld voor de examens in de levende talen, die krachtens de aanvulwingswet van 25 April 1879 voor het eerst in 1881 zullen worden afgenomen. Het was de heer de Beaufort, die deze programma's ter sprake bracht, het afkeurende, dat voor de acte A (taalkunde), welke bevoegdheid geeft om aan hogere burgerscholen van driejarigen cursus onderwijs te geven, eenige kennis van historische spraakkunst wordt geëischt, en bovenal, dat men van alle candidaten „het maken van eene schriftelijke vertaling „van een niet te gemakkelijk stuk proza uit het Nederlandsch in „de vreemde taal” vordert. De eerste eisch zou in de hand werken, hetgeen de Franschen zoo eigenaardig *faux savoir* noemen; grammatica op historischen grondslag bijv. van de Fransche taal, zonder eenige kennis van de Grieksche of Latijnsche taal, achtte hij juist daartoe een middel. De andere eisch zou alle vreemdelingen van het examen uitsluiten; dit was geheel in strijd met de wet van 1879. Vroeger werd bij de examens een vreemdeling vrijgesteld van het vertalen uit het Nederlandsch; aan een examen voor middelbaar onderwijs kon een vreemdeling steeds deelnemen, ook al kende hij geen Hollandsch. „Het was, vooral met het oog op de „uitspraak, te bejammeren, dat in het vervolg door de nieuwe „programma's vreemde taalleeraars zouden worden geweerd, aan „wier aanwezigheid wij het te danken hebben, dat wij in den vreemde „bekend zijn om onze goede uitspraak der vreemde talen.”

Deze opmerkingen vonden echter tegenspraak bij den Minister, die in de eerste plaats wees op hetgeen door den Minister Kappeyne bij de behandeling der wet van 1879 was gezegd, namelijk: „Mijne gastvrijheid voor vreemdelingen gaat ver, maar niet zoover,

„dat ik hen onderwijs wil laten geven, indien zij niet in staat zijn „het bewijs van bekwaamheid af te leggen, dat de Nederlandsche „wet eischt.” „Toen nu”, zoo liet de heer Six er op volgen, „in „de programma’s voor de acte van het lager onderwijs de eisch was „opgenomen van een „gemakkelijk” stuk proza te kunnen vertalen, „diende wel voor de acten, waarop de geachte spreker doelde, de „eisch iets zwaarder te zijn. Daarvoor heeft men nog niet gevord- „derd een „moeilijk” stuk, maar men heeft een nuance gevraagd „en bepaald een „niet te gemakkelijk” stuk. Veel, geloof ik, is „aan de prudentie der examen-commissiën over te laten. Daarbij „leert de ondervinding, dat vreemdelingen, die zich hier komen „onderwerpen aan een taal-examen, in den regel volstrekt niet „op de hoogte zijn van de gestelde eischen, zoodat zij hier eenigen „tijd vertoeven alvorens zich te kunnen onderwerpen aan het „grammaticaal gedeelte van het examen. En dien tijd kunnen zij „zich ten nutte maken om althans eenige kennis van het Neder- „landsch te verwerven. Voorts is ook herhaaldelijk gebleken, dat „vreemdelingen doorgaans niet struikelen over gebrek aan kennis „van de Nederlandsche taal, maar meestal worden afgewezen „wegens te weinige kennis van het grammaticale deel van het „examen in hun eigen taal. En waarom is het noodig eenige „kennis van de Nederlandsche taal te vorderen? Omdat ieder „vreemdeling, wien de acte wordt uitgereikt, de bevoegdheid „erlangt om les te geven in klassen, bezet door kinderen, die nog „geen enkel woord van zijne taal verstaan en voor wie de elemen- „taire taalboeken in het Nederlandsch geschreven zijn. Het komt „ook bedenkelijk voor, in het belang van de handhaving der orde, „den vreemdeling, die geen woord Nederlandsch verstaat, voor „eene klasse te plaatsen. Dit zijn de redenen, die er toe geleid „hebben, den bedoelden eisch op te nemen voor het examen A.”

Ik behoef bij deze woorden van den Minister niets te voegen; de ondervinding heeft ook mij geleerd, welke dwaasheden er soms in de klasse voorvallen, wanneer een vreemdeling voor eene klasse geplaatst wordt en hij de beteekenis van een Fransch of Engelsch woord in het Hollandsch niet kan teruggeven, of die van eene Nederlandsche uitdrukking geheel averechts opvat; Duitschers weten zich, wegens grootere overeenkomst tusschen hunne taal en de onze in den regel spoediger te redden. Indien wij inderdaad op 't gebied van uitspraak een goeden naam hebben, dan hebben wij dit meer te danken, naar ik meen, aan onze *Nederlandsche* taalleeraren, die zich in het buitenland voor hun examen hebben

voorbereid, dan aan de enkele vreemdelingen, die hier te lande onderwijs geven. En die vreemdelingen kunnen, als zij maar willen, zich binnen eenige maanden gemakkelijk zooveel kennis van het Nederlandsch eigen maken, dat zij aan de eischen van het programma kunnen voldoen, die toch zeker door verstandige examen-commissiën niet met overdreven gestrengheid op hen zullen worden toegepast. Veel zal natuurlijk van de keus der examinatoren afhangen; en daarom had ik liever gezien, dat de heer de Beaufort had gewezen op het Kon. besluit, dat in het Staatsblad onmiddellijk op het door hem aangehaalde volgt en waarbij een reglement voor het afnemen der taalexamens is vastgesteld. Volgens dat reglement zullen voor elke taal eene of meer afzonderlijke commissiën benoemd moeten worden, van wie elke zal worden belast met het examineeren van hoogstens 150 candidaten, niet alleen voor de acten A en B, die bevoegdheid geven voor middelbaar onderwijs, maar ook voor de lagere acte, die alleen voor onderwijs in eene lagere school bevoegd maakt. Het gevolg zal, vrees ik, zijn, dat bij die examen-commissiën de examens voor het lager onderwijs hoofdzak, die voor het middelbaar onderwijs bijzaak zullen worden, en dat alle eenheid bij die examens zal verdwijnen; voor de verschillende talen, waarin de examens aan verschillende commissiën worden opgedragen, zullen bij gebrek aan onderling overleg, ongelijke eischen worden gesteld; overtreft het getal candidaten voor eene *zelfde* taal 150, hetgeen voor sommige al aanstonds het geval zal zijn, dan zal zelfs voor die taal het programma niet overal op dezelfde wijze worden uitgelegd en in toepassing gebracht. Over andere zonderlinge bepalingen in dat reglement, bijv. dat ieder geëxamineerde gedurende drie maanden na afloop van het examen bij den inspecteur van het middelbaar onderwijs of bij den arrondissements-schoolopziener, onder wiens ambtsgebied hij woont, inzage kan nemen van zijn schriftelijk werk, spreek ik niet eens; maar ik mag den wensch niet terughouden, dat het reglement hoe eer hoe liever door een ander moge worden vervangen en de examens voor acten, die bevoegdheid geven voor middelbaar onderwijs, tegelijk met andere dergelijke examens, even als tot dusverre zullen worden opgedragen aan commissiën, waarin verschillende wetenschappen hare vertegenwoordigers vinden; gebeurt dat niet, dan vrees ik, dat het gehalte der taalleeraren, dat in de laatste jaren zoozeer is verbeterd, weldra weder tot het vroegere lagere peil zal dalen.

Een vast programma, op wetenschappelijken grondslag, is

noodig om aan het middelbaar en gymnasiaal onderwijs degelijke taalleeraren te bezorgen. Men kan aan het onderwijs geen slechter dienst bewijzen dan te groote toegevendheid wat betreft de eischen, aan de aanstaande leeraren te stellen. Ongelukkig verkeeren velen in de meening, dat de eischen, die bij de acte-examens voor middelbaar onderwijs in de laatste jaren werden gesteld, als overdreven moeten worden beschouwd; wij hebben gezien hoe de heer Bredius op gemakkelijker examens aandrong en de heer de Beaufort opkwam tegen den eisch van eenige kennis der historische taalkunde in de aanstaande taalleeraren. Maar nog sterker dan door hen werd tegen die examens opgekomen door de commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal, samengesteld uit de heeren de Beaufort, Mackay, Roëll, Moens en Verheyen, aan wie was opgedragen verslag uit te brengen over de Regeeringsverslagen van het onderwijs over de jaren 1877/78 en 1878/79. In haar rapport, onder dagteekening van 10 October 1880 aan de Kamer aangeboden, werd een oordeel uitgesproken, waarover de examen-commissie, welke onder mijn voorzitterschap in het najaar van 1880 belast was met het afnemen der examens in Nederlandsche en vreemde talen en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde en staatswetenschappen, meende het stilzwijgen niet te mogen bewaren. In de zitting van de Tweede Kamer van 10 November is de heer de Bruyn Kops, lid der examen-commissie, reeds daartegen opgekomen; maar ook de commissie zelve begreep de ingebrachte beschuldigingen niet onbeantwoord te mogen laten. Ik meen niet beter te kunnen doen dan hier het daarop betrekking hebbende gedeelte van haar verslag aan den Minister van Binnenlandsche Zaken over te nemen, hetwelk tevens kan worden beschouwd als een antwoord op de bedenkingen, bij de discussie over de Staatsbegrooting gemaakt.

„Gewagende van den ongunstigen uitslag der examens, schrijft de commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal dit voor een deel toe aan de geringe voorbereiding der candidaten, voor een deel aan de „zware eischen, die bij het examen gesteld worden”. Als bewijs van te zware eischen wordt niet aangevoerd, hetgeen men op die in 't openbaar gehouden examens heeft gehoord, maar worden uit enkele volzinnen in de verslagen der examen-commissiën, bepaaldelijk uit dat over 1878, conclusiën getrokken, op welke juistheid veel valt af te dingen. Zoo werd bijv. in dat verslag, naar aanleiding van het examen in geschiedenis, de opmerking gemaakt, dat „studie van geschiedenis

niet tot het gewenschte einde kan voeren, wanneer de candidaat geen voldoende kennis bezit van vreemde talen, van staatsinstellingen en van aardrijkskunde"; voorts dat „op het gebied van laatstgenoemde wetenschap het bij gebrekkige taalkennis onmogelijk is tot de bronnen op te klimmen; van daar dat sommigen zich hadden bepaald tot het bestudeeren van een enkel handboek en diensengevolge dien wetenschappelijken grondslag misten, die in een leeraar aan eene middelbare school een hoofdvereischte moet zijn." De commissie uit de Tweede Kamer nu doet het voorkomen, als of bij het examen in geschiedenis kennis van vreemde talen, van staatsinstellingen en van aardrijkskunde *geëischt* wordt, en dat bij het examen in aardrijkskunde gebrekkige taalkennis *niet wordt geduld*; daarbij wordt dan nog de opmerking gevoegd, dat, „vooral met het oog op het rekbare van *voldoende kennis*, die eischen zeer zwaar kunnen zijn." Het is ten eenenmale onjuist, dat in dit opzicht „eischen" worden gesteld, of dat naar het al of niet „voldoende" van die voorbereidende kennis onderzoek wordt gedaan; maar bij de hoogst oppervlakkige kennis, die door sommige candidaten wordt aan den dag gelegd, blijkt het in den regel al aanstonds, dat de oorzaak grootendeels moet worden gezocht in dat gebrek aan algemeene ontwikkeling, waarvan hiervóór reeds verscheidene voorbeelden zijn bijgebracht; zoodanige ontwikkeling is niet mogelijk zonder althans eenige kennis van enkele vreemde talen en van die wetenschappen, waarin tegenwoordig niemand, die op den naam van beschaafd aanspraak mag maken, en allermint hij, aan wien men de opleiding van jongelieden van 12—18 jaren wil toevertrouwen, een vreemdeling mag zijn.

„Ook is het niet duidelijk, hoe men degelijke historische kennis kan verkrijgen, zooals in een leeraar aan eene hoogere burgerschool of een gymnasium noodig is, als men niet in staat is werken als die van Ranke, von Sybel of Macaulay te lezen, of zonder eenige kennis van de aardrijkskunde of van staatsinrichting, welke te allen tijde als hulpwetenschappen der geschiedenis zijn beschouwd. De commissie uit de Tweede Kamer zou aan volgende examen-commissiën en candidaten een grooten dienst bewezen hebben door dit in een helder licht te stellen. In plaats daarvan schijnt zij het „rekbare van voldoende kennis" tot het hoofdargument van hare bedenkingen gemaakt te hebben, maar heeft daarbij geheel over het hoofd gezien, dat „voldoende kennis van vreemde talen" in het verslag van 1878 niets anders

kan beteekenen dan „voldoende om boeken in vreemde talen te lezen.”

„Verder leest men in het verslag der examen-commissie van 1878: „Het meest werd gebrek aan wetenschappelijken grondslag opgemerkt bij de examens in Nederlandsche en vreemde talen en hare letterkunde. Bij de beoefening der Nederlandsche taal ontbrak het soms aan voldoende kennis om haar met vreemde talen te kunnen vergelijken en dus een beter inzicht in de wetenschap der taal te verkrijgen; bij de studie van letterkunde was niet genoeg acht gegeven op de kennis der invloeden, welke òn de oude talen òn de letterkunde van naburige volkeren op de ontwikkeling der letteren hebben uitgeoefend; ja zelfs werd niet zelden — en dit was vooral bij de letterkundige geschiedenis van Frankrijk, Duitschland en Engeland het geval, — die kennis van de staatkundige geschiedenis gemist, zonder welke het onmogelijk is van verschillende gebeurtenissen in de geschiedenis der letteren rekenschap te geven.” De commissie uit de Tweede Kamer doet het voorkomen, alsof bij een examen in taal- en letterkunde „voldoende kennis van andere talen wordt *gevorderd*, om de eene taal met de andere te kunnen vergelijken, zelfs kennis van de oude talen, van de letterkunde van naburige volken en van de staatkundige geschiedenis van de verschillende landen.” Alweder dezelfde onjuiste opvatting en verkeerde teruggeving van de woorden en uitdrukkingen, die in het verslag der examen-commissie voorkomen. Het is immers eene geheel andere zaak kennis te vorderen van Latijn en Grieksch, zooals men het doet voorkomen dat regel is, dan wel, zoo als inderdaad het geval is en in het verslag te lezen staat, bij een examen in letterkunde na te gaan, of de candidaat bekend is met de invloeden, die de oude talen (iedereen kan begrijpen dat hiermede bedoeld worden de in de oude talen geschreven werken) op de ontwikkeling der letterkunde hebben uitgeoefend. Nooit is door eenige commissie een onderzoek naar kennis van oude talen ingesteld; was de candidaat voor eene of andere taal er mede bekend, dan bleek zulks al ras zonder een bepaald onderzoek. De commissie is dan ook overtuigd, dat de groote meerderheid van hen, aan wie eene acte voor eene vreemde taal werd uitgereikt, *geen* oude talen kende, en zij meent, — zeker weet zij het niet, dewijl er geen onderzoek naar is gedaan, — dat geen der candidaten, die voor het Nederlandsch werden toegelaten, daarvan eenig werk had gemaakt. Is het dan af te keuren, dat

de examen-commissie van 1878 het wenschelijk achtte, dat de aanstaande leeraar in Nederlandsche taal en letterkunde zooveel van vreemde talen weet, dat hij zijne moedertaal daarmede kan vergelijken? In de eerste plaats doet de commissie uit de Tweede Kamer het voorkomen, alsof zoodanige eisch is gesteld voor *elke* taal en hare letterkunde, terwijl in gemeld verslag alleen van de Nederlandsche taal sprake is; maar bovendien is er reden tot de conclusie, waartoe men ten laatste komt, dat „de resultaten van het onderwijs wellicht gunstiger zouden zijn”, wanneer deze en andere kennis te vergeefs in den leeraar gezocht werd? Zouden de leerlingen van eene hoogere burgerschool of van een gymnasium eerbied kunnen toonen jegens een leeraar, die niet in staat is eene verklaring te geven van aanhalingen in het Fransch of in het Duitsch, zoo als er menigmaal in Nederlandsche werken worden aangetroffen? Eenige kennis van den invloed der letterkunde van het eene volk op die van het andere is volstrekt niet als een overdreven eisch te beschouwen; in elk degelijk handboek voor de geschiedenis der letterkunde zal men daarvan herhaaldelijk gewag gemaakt vinden; die kennis kan ook zeer wel verkregen worden zonder dat juist eene grondige studie van die talen is voorafgegaan. Hoe zal men bijvoorbeeld de klassieke richting begrijpen, die zich in Vondel's drama's openbaart, als men nooit van het Grieksche drama heeft gehoord? Wat zal men zeggen van een leeraar, die, zooals zich nog dit jaar voordeed, den aanvoerder der Grieken voor Troje Astyages noemt en van Palámedes en Diómedes spreekt? Zal zoodanige leeraar zijne positie tegenover de leerlingen van een gymnasium kunnen handhaven? Zal iemand beter onderwijs in de Nederlandsche taal geven als hij mannen als Shakespeare, Göthe en vele andere niet kent? Of zal het onderwijs in het Engelsch beter zijn wanneer, zoo als met ééne der geëxamineerden het geval was, de kennis der geschiedenis zoo gering is, dat bij gelegenheid van de behandeling der letterkundige geschiedenis werd beweerd, dat Jacobus I onder Koningin Elisabeth werd onthoofd; en dat Karel II vóór Jacobus I had geregeerd, terwijl zij de „Period of the Restauration” plaatste „in het midden van de 16de eeuw, toen Jacobus II op den troon hersteld werd?”

„Eindelijk, het verband tusschen de staatkundige geschiedenis en die der letterkunde. Gelooven de onderteekenaars van het Verslag dan, dat men vele Nederlandsche geschriften uit de 17de eeuw kan begrijpen, als men een vreemdeling is in de staatkundige

geschiedenis van dien tijd? Of willen zij soms het verband ontkennen, dat bestaat tusschen de Hervorming en de letterkundige voortbrengselen van de daarop volgende periode? Of tusschen de Fransche revolutie en de geschriften, niet alleen die er op gevolgd zijn, maar ook die, welke er aan zijn voorafgegaan? Of tusschen de geschiedenis van Engeland in de 17de eeuw en de letterkundige voortbrengselen gedurende dat tijdvak? En mag men dan niet eischen, dat de aanstaande leeraar in de vreemde taal althans op dit gebied geen vreemdeling zij?

„Eene andere opmerking geldt de onderwerpen, welke aan de candidaten ter behandeling werden opgegeven door de commissie van 1878. Men leidt daaruit af, dat „uitgebreide kennis van de taal en letterkunde der middeleeuwen wordt geëischt.” Alweder eene dwaling! Van de 47 onderwerpen, welke blijkens de bijlage van het Verslag van 1878 voor de Nederlandsche letterkunde werden opgegeven, hebben slechts 10 betrekking op de middeleeuwen, evenzoo slechts 3 van de 42 voor Fransche letterkunde, 13 van de 54 voor Hoogduitsche en 2 van de 39 voor Engelsche letterkunde, in 't geheel dus 28 van de 182 onderwerpen. Neemt men nog hierbij in aanmerking, dat, zooals uitdrukkelijk in het verslag vermeld wordt, aan iederen candidaat de keus werd gelaten uit vier onderwerpen, betrekking hebbende op *verschillende tijdvakken* der letterkundige geschiedenis en zooveel mogelijk op de verschillende genres, — een regel, dien ook deze commissie steeds heeft in toepassing gebracht, — dan blijft er van de beschuldiging van te hooge eischen in dit opzicht weder niet veel over. Nimmer werd een candidaat afgewezen alleen wegens onvoldoende kennis van de letterkunde der middeleeuwen; wel, wanneer het bleek, dat ook zijne kennis van de nieuwere letterkunde en van die der 19de eeuw gebrekkig was. Zoowel deze commissie als hare voorgangsters hebben niet uit het oog verloren, dat kennis van de hedendaagsche maatschappij en dus ook van de letterkundige voortbrengselen van den laatsten tijd in den leeraar of in de onderwijzeres eener vreemde taal aan eene middelebare school hoofdvereischte is.

„Nog langer staat de commissie uit de Tweede Kamer stil bij de beschuldiging, dat de eischen voor het middel-nederlandsch veel te hoog zijn opgedreven, en dat de beoefening daarvan geschiedt ten koste van het Nederlandsch.

„Ook hier is weder het verslag onjuist teruggegeven, waarin woordelijk het volgende voorkomt: „Meermalen gebeurde het, dat

de kandidaten de artikelen van het taalkundig wetboek gebrekkig kenden of niet goed wisten voor te dragen noch te verklaren, van de eenvoudigste spelregels geen rekenschap wisten te geven, even als van de voornaamste der stijllee. Met de kennis van het middel-nederlandsch was het over 't algemeen beter gesteld." De steller van het Verslag heeft blijkbaar in het laatste de oorzaak van het eerste gezocht, doch geheel ten onrechte. Bovendien is het *verklaren* der taalregels, het *rekenschap geven* van spelregels of van regels der stijllee, geheel iets anders dan *kennis* dier regels. Kennis van taalregels behooren ook de *leerlingen* te verkrijgen, maar van den *onderwijzer* mag men eischen, dat hij zich zelf rekenschap weet te geven van het *hoe* en het *waarom*, zonder welke zijn onderwijs niet duidelijk en dus voor de leerlingen niet vruchtdragend zal kunnen zijn. Het is zeker aan den steller ontgaan, dat het vrij wat gemakkelijker is eenige kennis van het middel-nederlandsch op te doen, in die bescheiden mate als bij het examen steeds is verlangd, dan een helder inzicht te verkrijgen in onze taal. Het schijnt, dat de steller van het Verslag zoo zeer getroffen is geworden, zoowel door die enkele aan de middel-nederlandsche letterkunde ontleende onderwerpen, als door den lof door de commissie voor de kennis van het middel-nederlandsch toegekend, dat hij verzuimd heeft daaruit de meest voor de hand liggende conclusie te trekken. Deze toch kan geene andere zijn, dan dat de eischen in dit opzicht zeker al vrij laag moeten zijn gesteld. Hij schijnt geheel over het hoofd te hebben gezien, wat in het verslag van 1878 over de noodzakelijkheid van de studie der gewone taalkunde te lezen staat, als ook dat reeds in het verslag van 1877 woordelijk het volgende voorkwam: „Aan hen, die zich aan het examen willen onderwerpen, moet dus de raad gegeven worden de eenvoudige of schijnbaar eenvoudige deelen der taalstudie niet te verwaarloozen en vooral zich bij het schrijven en lezen zoo veel mogelijk van de uitdrukkingen, die in de taal voorkomen, rekenschap te vragen.

„Dat de kennis van onze „middeleeuwsche literatuur bijzaak is voor het onderwijs aan de hogere burgerschool”, geeft de commissie niet alleen gaarne toe, maar zij wil zelfs nog verder gaan en als hare meening uitspreken, dat het middel-nederlandsch *in 't geheel niet* op de hogere burgerschool behoort onderwezen te worden. Maar eene geheel andere zaak is het, of in den leeraar niet eenige kennis daarvan behoort te worden geëischt. Grondige,

wetenschappelijke kennis der taal, noodig in den leeraar aan een gymnasium of aan eene hoogere burgerschool, is zonder kennis van het middel-nederlandsch niet te verkrijgen. Men zal toch niet de meening zijn toegedaan, dat een leeraar niets meer behoeft te weten dan juist datgene, wat hij aan zijne leerlingen moet mededeelen?

„Ten slotte acht de commissie het nog noodig hier uitdrukkelijk te kennen te geven, dat zij zich niet kan vereenigen met de meening der commissie uit de Tweede Kamer: „dat, nu bij de wet van 25 April 1879 (*Staatsblad* no. 87), vooral ten behoeve van de lagere school, eene acte alleen in de vreemde taal zonder letterkunde is voorgeschreven, men zich zal moeten beperken in zijne eischen” In de eerste plaats toch is het aan twijfel onderhevig, of de wet van 25 April 1879, „houdende aanvulling der wet van 2 Mei 1863 tot regeling van het *middelbaar* onderwijs”, wel kan geacht worden acten voor te schrijven, „vooral ten behoeve van de lagere school”, daar toch art. 6 dier wet aan den bezitter der acte A de bevoegdheid toekent tot het geven van onderwijs aan alle scholen van lager en *middelbaar* onderwijs, met uitzondering der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus; in de tweede plaats mag niet uit het oog worden verloren, dat de vraag, welke de bedoeling van gemelde acte is, haar antwoord vindt in de toelichting gegeven door den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken, die in de zitting van de Eerste Kamer der Staten-Generaal van 21 April 1879 uitdrukkelijk te kennen gaf, dat het examen ter verkrijging der acte A zal zijn „een degelijk examen wat betreft de gronden der taal, en dus van het tegenwoordig examen, af te leggen volgens art. 77 der wet op het middelbaar onderwijs, door niets anders onderscheiden dan door het wegvallen uit het examen van de letterkunde.” De commissie deelt volkomen in de meening van Uwe Excellentie, onlangs in de Memorie van Beantwoording betreffende het 5de hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1881 uitgesproken, dat „zoodanige kennis niet mogelijk is zonder eenige kennis van den oorsprong en de ontwikkeling der taal, dat is van de beginselen der historische taalkunde in verband met de klankwetten, de leer der vormen en de etymologie.” Zij zou het betreuren, wanneer bij de examens ter verkrijging eener acte voor middelbaar onderwijs in Nederlandsche taal en letterkunde eene schrede werd teruggegaan op den in de laatste vijftien jaren ingeslagen weg, en aldus aan de examen-commissiën de gelegenheid werd

ontnomen om een onderzoek in te stellen naar den wetenschappelijken grondslag van de kennis der candidaten."

Aan het einde van haar verslag (*) wijst de commissie nog op de noodzakelijkheid, dat van Regeeringswege meer worde gedaan om de opleiding van leeraren voor middelbare scholen te bevorderen, vooral voor de vreemde talen en hare letterkunde, waarvoor aan de universiteit, evenals voor Nederlandsch, geschiedenis en aardrijkskunde, voldoende gelegenheid moet worden gegeven. Het is te hopen, dat de nieuwe wet hiervoor bepaalde voorschriften zal bevatten; dan zullen ook tevens voor de acte-examens andere en betere bepalingen gemaakt kunnen worden; hoe die naar mijne meening in hoofdzaak zouden moeten zijn, heb ik reeds vroeger in dit Tijdschrift (Jaargang 1879, bl. 483—511) uitvoerig uiteengezet en ik meen dus daarheen te mogen verwijzen.

Vereenvoudiging van het programma der hogere burgerscholen, eene betere regeling en tevens vereenvoudiging der eindexamens, eene andere regeling der acte-examens en vooral het openen van gelegenheden om de daartoe noodige kennis te verkrijgen, regeling van het zeevaartkundig onderwijs, — op al deze in de voorgaande bladzijden ter sprake gebrachte onderwerpen zal de wetgever bij de herziening der wet van 1863 hebben te letten. Maar er is nog meer, waarop hij de aandacht zal moeten vestigen. Vooral voor onderwijs ten behoeve van den handwerkstand moet beter gezorgd worden. De voor aanstaande ambachtsscholen bestaande burgerdagscholen hebben niet aan de verwachting van den ontwerper dier wet beantwoord; nog onlangs heeft men die te Utrecht in eene eenvoudige hogere burgerschool van driejarige cursus veranderd, en ik geloof niet, dat iemand zich er tegen zal verzetten, wanneer bij de herziening der wet aan de nu nog bestaande te Amsterdam, 's Gravenhage, Leeuwarden en Groningen een gelijk lot te beurt valt. Daarentegen moet door andere scholen in de behoefte worden voorzien; teeken- en industriescholen, vooral ambachtsscholen, zooals men er in de laatste jaren reeds verscheidene zag ontstaan, moeten geregeld en hare oprichting en instandhouding door den Staat ondersteund worden. Voor al deze inrichtingen moeten, evenals voor de hogere burgerscholen voor jongens en de nog slechts ter nauwernood in de wet vermelde hogere burgerscholen voor meisjes, bepaalde voor-

(*) Dit slot is opgenomen in de voorgaande aflevering van dit Tijdschrift, bl. 391.

schriften worden gegeven, vooral wat betreft het daar te geven onderwijs en de aan het onderwyzend personeel te stellen eischen. In de regeling van de landbouwscholen en de Polytechnische school, ook wat de cindexamens betreft, zullen waarschijnlijk eenige verbeteringen aan te brengen zijn; maar andere wijzigingen van ingrijpenden aard geloof ik niet dat noodig zullen zijn. De taak, hoewel van tamelijk grooten omvang, komt mij niet zoo moeilijk voor als sommigen schijnen te denken. Moge het den Minister Six gegeven zijn weldra een nieuwe wet in ons Staatsblad te doen opnemen!

den Haag, Maart 1881.

STEYN PARVÉ.

